

Høringsnotat

Lovavdelingen
Desember 2016
Snr. 16/7844

Høring – skjerpet straff for flere lovbrudd og styrket vern av fornærmede ved lovbrudd begått i fellesskap

Innhold

1	Innledning.....	3
1.1	Bakgrunn	3
1.2	Skjerpet straff når lovbryteren har begått flere lovbrudd	3
1.3	Oppreisningsansvar for lovbrudd begått av flere i fellesskap	3
2	Hevet straffnivå i saker som gjelder flere straffbare handlinger	4
2.1	Generelt om sammenstøt av lovbrudd (konkurrens)	4
2.2	Utvidelse av strafferammen ved flere lovbrudd etter gjeldende rett	6
2.3	Nordisk rett.....	9
2.4	Hovedbegrunnelsen for forslaget om straffskjerpelse	9
2.5	Utmålingen av fellesstraff for flere lovbrudd	10
2.5.1	Gjeldende rett	10
2.5.2	Skjerpelsen av straffnivået for flere lovbrudd i 2003	14
2.5.3	Forslag til lovendring som kan legge til rette for en heving av straffnivået	17
2.6	Heving av maksimalstraffen ved flere lovbrudd	22
2.6.1	Gjeldende rett	22
2.6.2	Tidligere forslag om heving av maksimalstraffen ved flere lovbrudd 22	
2.6.3	Forslag til heving av maksimalstraffen	25
2.7	Utforming av lovforslagene	27
2.7.1	Forslaget til lovendring straffeloven § 79	27
2.7.2	Øvrige lovforslag	28
3	Oppreisningsansvar for lovbrudd begått av flere i fellesskap	29
3.1	Gjeldende rett	29
3.1.1	Oppreisning for skade av ikke-økonomisk art.....	29

3.1.2	Oppreisning ved lovbrudd begått av flere i fellesskap	30
3.2	Forslag til endringer	36
3.2.1	Innledning	36
3.2.2	Særskilt utmåling av oppreisningsansvar	37
3.2.3	Spørsmålet om en eller flere krenkelses	37
3.2.4	Betydningen for oppreisningserstatningsnivået	38
3.2.5	Virkeområdet for forslaget	39
3.2.6	Om heftelsesformen	40
3.2.7	Voldsoffererstatning	40
3.2.8	Utforming av lovforslaget	41
4	Økonomiske og administrative konsekvenser	42
5	Samlet lovforslag	42
5.1	Straffeloven	42
5.2	Straffeprosessloven	44
5.3	Skadeserstatningsloven	44

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Justis- og beredskapsdepartementet sender med dette på høring forslag til endringer i straffeloven, straffeprosessloven og skadeserstatningsloven. Forslagene tar sikte på å styrke det strafferettslige vernet av fornærmede gjennom å heve straffenivået og oppreisningserstatningsnivået i saker hvor gjerningspersonen har begått flere straffbare forhold.

Forslagene følger opp justispolitiske målsetninger i regjeringens politiske grunnlag, Sundvolden-plattformen. Her heter det blant annet:

«Regjeringen vil føre en justispolitikk som sikrer den enkeltes behov for trygghet og rettsikkerhet. Kriminalitetsbekjempelse må skje innenfor rammene av grunnleggende rettsstatsprinsipper. Trygghet er en del av den norske velferden og viktig for den enkeltes frihet og livskvalitet. For å sikre trygge lokalsamfunn, og for å redusere hverdagskriminalitet, vil regjeringen arbeide for å skape balanse i strafferettskjeden. Hensynet til ofre og pårørende skal vektlegges i hele strafferettskjeden.»

Det er videre fastsatt i Sundvolden-plattformen at regjeringen vil:

«Heve straffenivået der gjerningspersonen har begått flere straffbare forhold.»

1.2 Skjerpet straff når lovbryteren har begått flere lovbrudd

I mange straffesaker dømmes gjerningspersonen for mer enn ett lovbrudd. Retten fastsetter i slike tilfeller en felles straff for alle lovbruddene under ett. Straffen vil normalt være strengere enn det mest alvorlige av lovbruddene ville kvalifisert til alene, men lavere enn om man hadde lagt sammen straffene som ville vært utmålt for hvert enkelt av lovbruddene.

I dette høringsnotatet foreslås endringer i straffeloven som vil innebære en skjerping av straffenivået i saker hvor lovbryteren dømmes for flere straffbare lovbrudd. Det foreslås også å heve strafferammen til fengsel inntil [30, 40, 50] år når det utmåles felles straff for flere alvorlige lovbrudd, for eksempel flere drap. Videre foreslås en endring i straffeprosessloven som vil medføre at domstolene i større grad enn i dag må forklare utmålingen av straff i saker hvor lovbryteren har begått flere lovbrudd.

1.3 Oppreisningsansvar for lovbrudd begått av flere i fellesskap

Enkelte straffbare handlinger kan medføre oppreisningsansvar overfor fornærmede etter skadeserstatningsloven. Dette gjelder for eksempel seksuallovbrudd. Når flere lovbrytere i fellesskap har begått et slikt lovbrudd, blir det ofte fastsatt et samlet oppreisningsbeløp. Dette beløpet vil kunne være lavere enn summen av de oppreisningsbeløpene hver av gjerningspersonene ville blitt idømt, dersom de hadde stått for en lignende krenkelse alene. I høringsnotatet foreslås at skadeserstatningsloven endres slik at det å begå straffbare handlinger i fellesskap med andre, ikke skal medføre et mindre oppreisningsansvar for den enkelte ansvarlige.

2 Hevet straffenivå i saker som gjelder flere straffbare handlinger

2.1 Generelt om sammenstøt av lovbrudd (konkurrens)

Når gjerningspersonen har begått flere straffbare handlinger, vil disse som regel bli behandlet i én retts sak. Det følger av straffeprosessloven § 13 at forfølgning mot samme person for flere straffbare handlinger kan forenes i én sak, såfremt det lar seg gjøre uten vesentlig forsinkelse eller vanske. I praksis vil sakstypene kunne være svært forskjellige. Eksempler på situasjoner hvor en lovbrøyer skal dømmes for flere straffbare handlinger kan være flere drap, voldtekter eller voldshandlinger, en lang rekke tyverier eller bedragerier, eller vidt forskjellige lovbrudd av varierende alvorlighetsgrad som tyveri, skadeverk og oppbevaring av narkotika.

I den tidligere straffelovgivningen ble det sondret mellom forbrytelser og forseelser, men dette skillet er opphevet i den gjeldende straffeloven. I forarbeidene til straffeloven benyttes derfor betegnelsen «straffbar handling» for å signalisere at alle straffbarhetsvilkår er oppfylt, mens «lovbrudd» brukes som betegnelse på at noen har opptrådt i strid med en straffsanksjonert norm uten at den sier noe om de subjektive vilkår er oppfylt, jf. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 4.2.2. Betegnelsen «straffbar *handling*» er likevel mindre treffende som beskrivelse på idealkonkurrens, hvor én handling krenker flere straffebud. En bedre betegnelse i så måte kunne kanskje vært «straffbart *forhold*». I dette høringsnotatet benyttes betegnelsene «lovbrudd» og «straffbar handling» synonymt, idet det ikke er grunn til å sondre mellom hvilke straffbarhetsvilkår som er oppfylt. Forutsetningen i det følgende er at alle straffbarhetsvilkår er oppfylt og at gjerningspersonen skal dømmes til straff.

Hvis en person skal straffedømmes for flere lovbrudd begått ved ulike handlinger omtales dette gjerne som *realkonkurrens*. Det kan dreie seg om flere handlinger innenfor et kort tidsrom som hver for seg utgjør et lovbrudd, for eksempel at lovbrøyeren i løpet av noen minutter gjør seg skyldig i både bruk av trusler, skadeverk og kroppsskade. Eller det kan være flere lovbrudd begått over en lengre periode. Hvis det er snakk om overtredelser av ulike straffebud, for eksempel bruk av narkotika, innbrudd og trusler, omtales det som *ulikeartet realkonkurrens*. Dreier det seg om straffbare handlinger av samme type, for eksempel gjentatte innbruddstyverier, omtales det som *likeartet realkonkurrens*.

Det vil også kunne være spørsmål om handlemåten skal bedømmes som flere straffbare handlinger i realkonkurrens eller som *en* sammenhengende straffbar handling (såkalt fortsatt forbrytelse). Selv om for eksempel noen faktisk har underslått et beløp ved å gjemme unna småbeløp en rekke ganger, kan dette strafferettslig anses som ett underslag begått over en periode. Hvorvidt man står overfor ett eller flere forhold, beror på en konkret vurdering, jf. Rt. 1994 s. 203 på side 204:

«Spørsmålet om en står overfor ett fortsatt straffbart forhold eller enkeltstående lovovertrædelser, beror på en helhetsvurdering, der sammenheng i tid, tilknytning til samme sted og et eventuelt felles forsett er momenter av betydning.»

Enkelte straffebud er dessuten utformet slik at det som i realiteten er flere handlinger skal anses som ett lovbrudd (handlingsenhet). For eksempel vil en

frihetsberøvelse (straffeloven § 254) være ett lovbrudd selv om den har bestått i flere faktiske handlinger over tid. Mishandling i nære relasjoner (straffeloven § 282) rammer en atferd som kan bestå i mange forskjellige handlinger som hver for seg kunne utgjort en krenkelse av andre straffebud («trusler, tvang, frihetsberøvelse, vold eller andre krenkelser»). Straffebudet om ran (straffeloven § 327) er et såkalt sammensatt lovbrudd, som omfatter både eiendomskenkelse og vold eller trusler.

Et viktig kriterium for om man står overfor flere lovbrudd i konkurrens eller ett fortsatt eller sammensatt lovbrudd, er om flere fornærmede er krenket. Ved integritetskenkelser (drap, vold, seksuallovbrudd mv.) av flere fornærmede, er den klare hovedregelen at det foreligger like mange lovbrudd som fornærmede. Dette er også utgangspunktet ved krenkelser av eiendomsretten, men her kan det i større grad tenkes unntak etter en konkret vurdering.

En annen hovedkategori av konkurrens er såkalt *idealkonkurrens*. Det vil si at lovbrøtteren har begått flere lovbrudd ved én enkelt handling. Dersom det samme straffebudet overtres flere ganger i én handling, omtales det som *likeartet* idealkonkurrens. Et eksempel kan være ett tilfelle av bedrageri eller ett bombeangrep som rammer flere fornærmede. For spørsmålet om en slik enkelthandling skal bedømmes som ett lovbrudd eller flere lovbrudd i idealkonkurrens, vil det være sentralt om handlingen har rammet flere fornærmede og hva slags krenkelse det er tale om. Sprengning av en bombe som dreper eller skader flere personer, vil etter hovedregelen bli ansett å utgjøre like mange lovbrudd som antallet fornærmede. Hvis derimot bomben skader flere bygninger som tilhører flere personer, kan det være aktuelt å anse dette som ett tilfelle av skadeverk.

Én handling kan også innebære at flere straffebud overtres samtidig i såkalt *ulikeartet* idealkonkurrens. Et eksempel kan være den som kaster en sten påført et trusselbrev inn av vinduet til fornærmede. Ved denne handlingen kan lovbrøtteren ha gjort seg skyldig i skadeverk, trusler og hensynsløs atferd. Fordi ikke ett enkelt straffebud dekker alt dette, vil flere straffebud anvendes i idealkonkurrens.

I en enkelt straffesak hvor en gjerningsperson har gjort seg skyldig i flere lovbrudd, vil det kunne være kombinasjoner av realkonkurrens og idealkonkurrens, samt fortsatte eller sammensatte lovbrudd som består av flere faktiske handlinger. Den faktiske forskjellen på ideal- og realkonkurrens kan også bli liten (Andenæs, Alminnelig strafferett, 6. utgave ved Rieber-Mohn og Sæther side 373):

«Dreper jeg flere personer med en bombe eller en håndgranat, er det idealkonkurrens – skyter jeg dem ned en for en med en pistol, er det realkonkurrens. Dreper jeg dem med en salve fra et maskingevær, kan det bli en smakssak om en vil tale om det ene eller det andre. Skaffer jeg en person innbruddsverktøy til bruk ved to innbrudd som han har planlagt, foreligger det realkonkurrens for tyven, idealkonkurrens for medvirkeren.»

Hvorvidt det foreligger flere lovbrudd i konkurrens eller ikke, er avgjørende for om straffeloven § 79 bokstav a om hevet strafferamme kommer til anvendelse, men grensegangen antas ikke å ha vesentlig betydning for hvilken straff som blir utmålt, jf. punkt 2.2 nedenfor.

2.2 Utvidelse av strafferammen ved flere lovbrudd etter gjeldende rett

Det er i utgangspunktet forskjellige prinsipper som kan tenkes lagt til grunn for utmålingen av en samlet straff for flere lovbrudd. I et rettssystem som benytter kumulasjonsprinsippet vil i hovedtrekk straff utmåles for hvert enkelt lovbrudd, og deretter legges uavkortet sammen til en samlet straff. Straffutmåling etter kumulasjonsprinsippet kan fremstå som naturlig dersom formålet er at straffen skal svare til grovheten i hvert av lovbruddene. En slik straffutmåling kan likevel føre til urimelig lange straffer, også sammenlignet med mer alvorlig kriminalitet. Kumulasjonsprinsippet passer derfor «ikke med moderne straffutmålingsprinsipper som bygger på en totalbedømmelse hvor både den straffbare handling og gjerningsmannens person spiller inn», jf. Andenæs, Alminnelig strafferett, 6. utgave ved Rieber-Mohn og Sæther, 2016, side 467.

Et annet prinsipp for straffutmåling er absorpsjonsprinsippet. Dette går ut på at det utmåles straff for det alvorligste lovbruddet, og at de øvrige lovbrudd virker straffskjerpene.

Straffskjerpelsesprinsippet er en variant av absorpsjonsprinsippet, men innebærer at strafferammen for det alvorligste lovbruddet forhøyes. Hvor mye den utmålte straffen skjerpes kan variere, men straffen fastsettes samlet for alle lovbruddene og må i det minste være strengere enn noen av de enkelte overtredelsene skulle tilsi.

Straffeloven § 79 bokstav a viderefører straffeloven 1902 § 62 og tar utgangspunkt i straffskjerpelsesprinsippet. Når flere lovbrudd skal pådømmes, dobles som hovedregel strafferammen i det strengeste straffebudet:

«§ 79. Fastsetting av straff ut over lengstestrafen (flere lovbrudd, gjentakelse, organisert kriminalitet)

Foreligger en eller flere av situasjonene i bokstav a til c, kan fengselsstraffen forhøyes inntil det dobbelte, men ikke i noe tilfelle med mer enn 6 år og aldri ut over 21 år, og for personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, ikke ut over 15 år:

a) når en lovbrøyer ved én eller flere handlinger har begått flere lovbrudd, og det skal idømmes en felles straff. Forhøyelse av fengselsstraffen regnes av lengstestrafen i det strengeste straffebudet. Straffen etter denne bokstav kan aldri bli lenger enn summen av lengstestrafene. Forhøyelse av lengstestrafen etter denne bokstav får bare betydning i forhold til lovbestemmelser som har bestemt at den forhøyde lengstestraft skal tillegges rettslig virkning.»

I innledningen til bestemmelsen heter det at «fengselsstraffen» kan forhøyes inntil det dobbelte. Dette betyr at *strafferammen*, eller lengstestrafen, i det strengeste straffebudet dobles, jf. første ledd bokstav a. Bestemmelsen innebærer ikke nødvendigvis en dobling av den faktisk utmålte straffen for en gitt straffbar handling, men er heller ikke begrenset til dette. I saker med et stort antall lovbrudd vil en økning av strafferammen kunne medføre at det utmåles høyere fengselsstraff enn det som ville tilsvart to ganger straffen for normalovertredelse. I saker med et mindre antall lovbrudd, kan det være at den faktisk utmålte straffen er lavere enn det en dobling av straffenivået for en normalovertredelse skulle tilsi. Hvor ett av lovbruddene er klart mest alvorlig, kan det være at de øvrige lovbruddene knapt gjør noe utslag i straffen som uansett ville vært utmålt for det mest alvorlige forholdet.

Den forhøyede strafferammen kan aldri bli lenger enn summen av lengstestrafene, eller strafferammene, i de straffebudene dommen gjelder. Den samlede

strafferammen for ett ran og ett tilfelle av skadeverk, som har en strafferamme på fengsel inntil henholdsvis 6 og 1 år, jf. straffeloven §§ 327 og 351, vil som følge av denne begrensningen bli 7 år.

Strafferammen kan videre maksimalt øke med 6 år. Dette innebærer at dersom gjerningspersonen straffes for et tilfelle av grov kroppsskade, jf. straffeloven § 274, som har en strafferamme på fengsel inntil 10 år, øker strafferammen ved flere lovbrudd til fengsel inntil 16 år – ikke 20 år, slik en dobling ville medført. Straffen kan dessuten ikke forhøyes utover 21 år, og ikke utover 15 år dersom gjerningspersonen var under 18 år på handlingstidspunktet. Sistnevnte begrensning er i tråd med straffeloven § 33 som generelt fastsetter at fengselsstraff overfor mindreårige ikke kan overstige 15 år selv om straffebudet gir adgang til å idømme en strengere straff. For eldre lovbrøyttere må maksimumsbegrensningen på 21 år forstås med forbehold for straffbare handlinger som kan straffes med fengsel inntil 30 år, slik som for eksempel grov terrorhandling, jf. punkt 2.6.1 nedenfor. I slike tilfeller vil strafferammen være 30 år selv det skal fastsettes en felles straff som omfatter også andre lovbrudd.

Formuleringen «ved en eller flere handlinger har begått flere lovbrudd» innebærer at bestemmelsen kommer til anvendelse både ved ideal- og realkonkurrens, altså både der flere lovbrudd er begått ved én og ved flere handlinger, men ikke ved sammenhengende lovbrudd (fortsatte forbrytelser eller såkalte enhetslovbrudd, jf. punkt 2.1 over). Dermed vil strafferammen for handlemåter som rent faktisk er sammenlignbare kunne bli svært ulik avhengig av om forholdet strafferettslig bedømmes som ett eller flere lovbrudd. For eksempel rammer som nevnt straffeloven § 282 om mishandling i nære relasjoner atferd som kan bestå i mange forskjellige handlinger. Ettersom handlemåten kan bli ansett som én enkelt overtredelse av straffeloven § 282, medfører ikke § 79 en dobling av strafferammen på 6 år. Lignende handlemåter vil etter omstendighetene kunne bli bedømt som flere overtredelser av straffeloven §§ 272 (grov kroppskrenkelse), 263 (trusler), 254 (frihetsberøvelse) mv., hvilket vil medføre en dobling av strafferammen på 6 år i førstnevnte straffebud til en strafferamme på 12 år, begrenset til 10 år som vil være summen av strafferammene i de nevnte bestemmelsene. En annen sak er at mishandlingen kan få et slikt omfang at den rammes av straffeloven § 283 om grov mishandling i nære relasjoner. De ordinære strafferammene er dessuten gjennomgående nokså vide sammenlignet med det faktiske straffenivået, og straff utmåles skjønnsmessig for det enkelte tilfellet. Dermed har det i praksis ofte liten betydning for den utmålte straffen om den aktuelle handlemåten rettslig rubriseres som ett eller flere lovbrudd. I Matningsdal, Kommentartutgave til straffelovens alminnelige bestemmelser, 2015, heter det i note 5.2 til straffeloven § 79 (side 752):

«I praksis har straffen nesten alltid blitt fastsatt innenfor rammen av det strengeste straffebudet. På grunn av de vide strafferammene i lovgivningen har det normalt ikke blitt bruk for utvidelsene. Unntaksvis kan man likevel finne eksempler på at straffen har vært satt høyere enn for det strengeste straffebudet, se f.eks. Rt. 1986 s. 1184, Rt. 2002 s. 1052, Rt. 2006 s. 964 og Rt. 2008 s. 468. Det har også forekommet at den utvidete strafferammen ved konkurrens har blitt utnyttet fullt ut, jf. Rt. 1989 s. 46, Rt. 1992 s. 445 og Rt. 2002 s. 78.»

Et eksempel på at det ved kriminalitet av et meget stort omfang er utmålt straff utover den ordinære strafferammen er Rt. 2012 s. 1458, jf. punkt 2.5.1 nedenfor. Her ble straffen for over 80 grove innbruddstyverier og forsøk på dette, satt til fengsel i 7 år og 6 måneder. Straffen oversteg dermed den ordinære strafferammen

for grovt tyveri med 1 år og 6 måneder. For svært alvorlig kriminalitet kan den manglende muligheten til å forhøye strafferammen utover 21 år, være en avgjørende begrensning for om straffen kan skjerpes ved flere lovbrudd. Hvis det er begått flere svært grove drap, som hver for seg kan kvalifisere til en straff opp mot fengsel i 21 år, vil den utmålte straffen i liten grad kunne gjenspeile at det er begått flere slike lovbrudd. I forarbeidene heter det (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) i særmerknaden til § 79 side 469):

«Fordoblingen av straffen ved sammenstøt, gjentakelse og organisert kriminalitet blir bare resultatet ved de lavere og moderate strafferammer. Dette følger av at påslaget ikke i noen tilfeller kan bli mer enn 6 år. Når strafferammen i det straffebud forhøyelsen tar utgangspunkt i, er på mer enn 6 år, vil påslaget suksessivt bli mindre enn 100 % inntil det for lovbrudd med strafferamme på 15 år blir 40 %, og for bestemmelser med en strafferamme på 21 år blir det ikke noe påslag.»

Straffeloven § 79 innebærer at strafferammen også dobles ved tilfeller av gjentakelse (bokstav b) og organisert kriminalitet (bokstav c), men strafferammen dobles bare en gang selv om flere av alternativene skulle være oppfylt.

Hvis ett av lovbruddene kan medføre fengselsstraffbøttestraff og det andre ikke kan gi strengere straff enn bot, kan rammen bare utvides ved at det gis bot i tillegg til fengsel, jf. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) i særmerknaden til § 79 side 469. Retten kan velge å idømme bøttestraff i tillegg til fengselsstraff (jf. straffeloven § 54), eller å idømme en fellesstraff på fengsel hvor bøteforholdene anses som skjerpende omstendigheter (se også straffeprosessloven § 40 tredje ledd). Loven regulerer ikke tilfeller hvor samtlige lovbrudd bare skal medføre bot, men også i slike tilfeller skal det utmåles en fellesstraff.

Selv om vilkårene i § 79 er oppfylt, kan det ikke idømmes samfunnsstraff i mer enn 420 timer, jf. straffeloven § 49.

Også ved *gjentakelse* etter straffeloven § 79 bokstav b heves strafferammen som fastsatt i innledningen til bestemmelsen. Avgjørende for om man står overfor gjentakelse eller konkurrens, er om lovbruddene er begått i etterkant av en straffedom. Straffeloven § 79 bokstav b viderefører straffeloven 1902 § 61, som ble endret ved lov 4. juli 2003 nr. 78. Bakgrunnen for lovendringen var særlig at straffenivået for gjengangerkriminalitet burde skjerpes, jf. Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) punkt 9.2 side 74. Hvis vilkårene for straffskjerpelse er oppfylt, skal straffen utmåles innenfor en skjerpet strafferamme. Dette kan medføre strengere utmålt straff enn ellers. Uavhengig av om vilkårene for å skjerpe strafferammen er oppfylt eller ei, vil straffen for et lovbrudd som er begått etter en tidligere domfellelse, komme uavkortet i tillegg til straffen som tidligere er idømt. Slik sett blir det i disse tilfellene tale om en form for kumulasjon av straffer.

Dersom lovbruddene som skal pådømmes er begått forut for en tidligere dom, avsies en etterskuddsdom, jf. straffeloven § 82. Det er altså ikke tale om et nytt straffbart forhold etter en tidligere dom, men at lovbruddene ikke har blitt samlet til én samlet behandling, eksempelvis fordi forutgående lovbrudd oppdages etter at andre er pådømt. Også ved en etterskuddsdom får straffeloven § 79 anvendelse, jf. straffeloven § 82 annet ledd. Det skal tas hensyn til hva en passende straff ville vært ved samtidig pådømmelse, og den samlede straffen må ikke være strengere enn om alle forholdene hadde vært pådømt samtidig.

2.3 Nordisk rett

I *Danmark* bygger man ved konkurrans i utgangspunktet på et absorpsjonsprinsipp, som innebærer at straffen må fastsettes innenfor rammen av det strengeste straffebudet. Ved særdeles skjerpene omstendigheter forhøyes rammen med det halve, jf. dansk straffelov § 88. Reglene om straffutmåling ved samtidig pådømmelse av flere straffbare forhold ble vurdert i Straffelovrådets uttalelse 30. oktober 2012. Uttalelsen medførte ikke noen endringer av reglene om straffutmåling ved konkurrans.

Den *svenske* Brottbalken har flere bestemmelser om hvordan straffen skal utmåles ved konkurrans. Adgangen til å gå ut over straffemaksimum er regulert i 26 kapittel 2 §. Man kan aldri overstige summen av maksimumsstraffene, og den samlede straffen kan ikke overstige 18 år. Tillegget i strafferammen kan ved konkurrans variere fra 1 til 4 år avhengig av hva den ordinære maksimumsstraff er. Ved maksimumsstraff på 8 år eller mer, kan tillegget maksimalt bli 4 år, dvs. 50 % eller mindre.

Finsk straffelov 7 kapittel har lignende regler som i Sverige for straffutmålingen når gjerningspersonen har begått flere lovbrudd.

Både Sverige, Danmark og Finland har i motsetning til Norge beholdt livstidsstraff i sin alminnelige straffelovgivning. I alle tre landene kan det idømmes livstidsstraff for enkelte lovbrudd av svært alvorlig karakter, men den gjennomførte straffen vil ofte være kortere.

2.4 Hovedbegrunnelsen for forslaget om straffskjerpelser

Det er fastsatt i Sundvolden-plattformen at regjeringen vil:

«Heve straffenivået der gjerningspersonen har begått flere straffbare forhold.»

Målsetningen reflekterer et synspunkt om at dagens straffenivå ikke i tilstrekkelig grad reflekterer alvor og grovheten i å begå gjentatt eller omfattende kriminalitet. Både klanderverdigheten i gjerningspersonens handlemåte og skadevirkningene for fornærmede og samfunnet øker med antallet lovbrudd.

Selv om straffutmålingen etter gjeldende regler vil gjenspeile både antallet lovbrudd gjerningspersonen har begått og grovheten i disse, kan det særlig i saker som gjelder integritetskrenkelser av flere fornærmede argumenteres for en mer forholdsmessig straffutmålingspraksis. Overfor den som rammes av en voldtekt, kan det være vanskelig å begrunne at handlingen gir mindre utslag i straffutmålingen dersom gjerningspersonen skal dømmes for flere andre voldtekter. Det kan også være vanskelig å rettferdiggjøre at det gjør uforholdsmessig lite utslag i straffen om for eksempel en bombe dreper 3 eller 10 personer. Dette kan oppfattes som at fornærmede har et svakere strafferettslig vern, eller samfunnet uttrykker mindre klander, overfor gjerningspersoner som allerede har begått lovbrudd av tilsvarende grovhet. Men også i tilfeller av gjentatt vinningskriminalitet og andre lovbrudd, kan det anføres at straffenivået bedre bør gjenspeile antallet lovbrudd.

Det kan også pekes på at utfallet kan bli motsatt dersom gjerningspersonen straffedømmes mellom hvert av lovbruddene. Dersom en gjerningsperson begår et nytt tyveri etter å ha blitt dømt og sonet for et tidligere tyveri, vil det utmåles ny

full straff for det siste tyveriet. I tillegg vil gjerningspersonen kunne måtte påregne skjerpet straff for gjentakelse etter straffeloven § 79 bokstav b.

Selv om klanderverdigheten øker med antallet lovbrudd eller antallet fornærmede, vil det likevel føre for langt dersom straffutmålingen alltid skulle være fullt ut proporsjonal med antallet lovbrudd. Grunnleggende prinsipper for straffutmåling tilsier at straff utmåles etter en totalbedømmelse hvor både den straffbare handling og gjerningsmannens person spiller inn. Det er likevel et politisk spørsmål å fastlegge hvilket straffenivå en slik totalbedømmelse skal skje på bakgrunn av. Selv om det kan være usikkert hvilke preventive virkninger en straffskjerpelse vil ha, er riktig straffenivå i høy grad et verdispørsmål som ikke fullt ut kan besvares med straffens nytteeffekter.

2.5 Utmålingen av fellesstraff for flere lovbrudd

2.5.1 Gjeldende rett

Straffeloven § 79 bokstav a forutsetter at «det skal idømmes en felles straff» når det skal pådømmes flere straffbare handlinger. Fellesstraffen skal utmåles innenfor den forhøyede strafferamme som følger av straffeloven § 79 bokstav a. Hvordan den felles straffen konkret skal utmåles og hvor mye de enkelte lovbrudd skal telle, sier loven ingenting om. Det er overlatt til domstolene å fastsette en felles straff i det enkelte tilfellet innenfor den forhøyede strafferamme. Ettersom loven tar utgangspunkt i straffskjerpelsesprinsippet, er det likevel en forutsetning at straffene de enkelte lovbrudd ville kvalifisert til hver for seg, ikke uten videre legges sammen (Andenæs, Alminnelig strafferett, 6. utgave ved Rieber-Mohn og Sæther, 2016 side 468):

«Dens [lovens] forutsetning er nok at fellesstraffen som regel skal bli mindre enn summen av de straffer som isolert sett ville bli utmålt for de enkelte forbrytelser, og dette er det vanlige i praksis. Gjelder det f.eks. to tyverier, som hver for seg ville ha medført 30 dagers fengsel, blir kanskje fellesstraffen fastsatt til 45 dagers fengsel.»

For så vidt gjelder forenklede forelegg, finnes det faste regler om straffutmålingen når flere straffbare handlinger skal avgjøres samtidig. Det følger av forskrift 29. juni 1990 nr. 492 om forenklet forelegg i vegtrafikksaker § 2 at ved fastsettelsen av fellesbot for flere overtredelser som kan avgjøres med forenklet forelegg, skal den høyeste boten utmåles fullt ut, mens de øvrige reduseres med halvparten. Saken kan ikke avgjøres med forenklet forelegg dersom fellesboten ville overstige 15 000 kroner. Av forskrift 17. desember 2008 nr. 1502 til lov om toll og vareførsel (tollforskriften) § 16-9-2 tredje ledd følger derimot at bøtebeløpene skal legges sammen til en felles bot. Forenklet forelegg kan likevel ikke utferdiges dersom bøtebeløpene til sammen overstiger 8 000 kroner.

For øvrig er straffutmåling i norsk rett som regel konkret og skjønnsmessig, og loven krever ikke at det gis en utførlig begrunnelse i dommen for fastsettingen av straff. Etter straffeprosessloven § 40 annet ledd annet punktum skal domsgrunnene «opplyse om de grunner retten har lagt vekt på ved fastsetting av straff og andre rettsfølger». I Andenæs, Norsk straffeprosess, 4. utgave ved Myhrer, 2009 side 435 vises det til at det i praksis sjelden blir foretatt noen særskilt utmåling av straffen for den enkelte forgåelse:

«Blir tiltalte dømt for flere straffbare handlinger som det blir fastsatt en fellesstraff for, er det som regel ikke nødvendig å angi hvor stor del av straffen som faller på hver av forgåelsene (jf. Prp. ikrl. s. 151).»

Det forekommer i mange saker at flere lovbrudd skal pådømmes sammen, og sakstypene varierer sterkt etter hvilke lovbrudd det gjelder og i hvilke kombinasjoner de forekommer. Hvordan domstolene faktisk utmåler straff for straffbare handlinger i det enkelte tilfellet vil variere etter de konkrete omstendigheter, og utmålingen foretas ofte med en betydelig grad av skjønn. Dertil kommer lovens begrensede krav til begrunnelse. Det kan ofte være vanskelig å utlede av rettsavgjørelser hvordan ulike lovbrudd har blitt vektet i straffutmålingen, og hvilken «kvantumsrabatt» straffutmålingen kan hevdes å representere. Det er likevel mulig å peke på noen hovedtrekk.

Dersom det er begått forskjellige typer lovbrudd ved flere handlinger (*ulikeartet realkonkurrens*) hvor ett av lovbruddene er det klart mest alvorlige, vil domstolene gjerne ta utgangspunkt i straffenivået for dette lovbruddet og gjøre tillegg i straffen som følge av de øvrige lovbruddene. Straffbare handlinger som fremstår som relativt sett lite alvorlige, vil kunne ha liten eller ingen betydning for straffutmålingen. Rt. 2003 s. 247 gjaldt straffutmåling for drap og likskjending, samt trusler, narkotika- og våpenlovbrudd (avsnitt 15):

«Ved straffutmålingen legger jeg som lagmannsretten vekt på at drapet ble begått uprovosert og på en særdeles brutal måte mot en sakesløs person som domfelte hadde latt bo i sin leilighet. Den etterfølgende parteringen av liket er opprørende og klart straffskjerpene. At han også domfelles etter § 143 for likskjending, må gi seg noe utslag ved straffutmålingen. På dette punkt skiller saken seg fra dommen i Rt. 2002 s. 262, hvor straffen etter påtalemyndighetens anke ble satt til fengsel i 13 år. De øvrige forhold som han er domfelt for av tingretten - trusler, kjøp og bruk av hasj og amfetamin og erverv av ammunisjon - gir ikke nevneverdig utslag i forhold til de dominerende forbrytelsene.»

Tilsvarende vil situasjonen gjerne være hvor gjerningspersonen ved én handlemåte har krenket flere straffebed (*ulikeartet idealkonkurrens*), jf. Rt. 2014 s. 637 som gjaldt voldtekt og seksuell omgang med barn under 16 år, straffeloven 1902 §§ henholdsvis 192 og 196 (avsnitt 14):

«I Rt. 2013 s. 287 legges det til grunn at den vanlige tilnærmingen til straffutmålingen ved idealkonkurrens er å ta utgangspunkt i det som fremstår som det grunnleggende forholdet, og så skjerpe straffen når handlingen også rammes av andre straffebed. En slik fremgangsmåte må være riktig også her. Det fastsettes en straff med utgangspunkt i overtredelsen av straffeloven § 192, og overtredelsen av straffeloven § 196 anses så som et straffeskjerpene moment. Slik jeg leser lagmannsrettens dom, er det en slik fremgangsmåte lagmannsretten har benyttet.»

Rt. 2014 s. 1145 gjaldt i hovedsak *likeartet realkonkurrens* hvor lovbruddene var av samme alvorlighetsgrad (flere voldtekter begått over en periode). Høyesterett uttalte (avsnitt 44):

«Straffeloven § 62 første ledd får anvendelse ved utmålingen av straffen. Bestemmelsen fastslår det såkalte straffskjerpelsesprinsippet, der det tas utgangspunkt i det mest alvorlige forholdet, og det deretter gis et tillegg i straffen for de øvrige overtredelsene. En kan enkelt si at det «av rimelighetsgrunner gis en viss 'rabatt' for de mer omfattende forhold», jf. Rt. 1997 s. 1976. Påtalemyndigheten har gjort gjeldende at lagmannsretten har gitt for stor strafferabatt i medhold av § 62. Dette er jeg enig i.»

Høyesterett fastsatte likevel straffen etter en «samlet vurdering» til fengsel i 11 år.

Ved realkonkurrens eller likeartet idealkonkurrens hvor ikke ett enkeltforhold skiller seg ut som det mest alvorlige eller som det grunnleggende forholdet, vil straffutmålingen ofte bero på en mer samlet vurdering. I en del avgjørelser angir Høyesterett hvilket straffenivå de enkelte overtredelsene kvalifiserer til isolert sett, slik at det indirekte fremgår hva straffen ville vært dersom disse straffene skulle vært lagt uavkortet til sammen. At fellesstraffen blir mildere enn om man hadde lagt sammen fengselsstraffene hvert av lovbruddene ville medført hver for seg, omtales i noen sammenhenger som en «kvantumsrabatt» eller en «mengderabatt». Begrepet bygger på en teoretisk sammenligning med summen av straffene hvert enkelt lovbrudd ville medført alene.

Hvilken «rabatt» utmålingen av fellesstraff innebærer, kan illustreres med flere eksempler fra rettspraksis. Straffutmålingspraksis kan variere noe mellom Høyesterett og underinstansene. Departementet legger imidlertid til grunn at i den grad Høyesterett har gitt en anvisning, så følger underinstansene denne. Utvalget nedenfor er derfor i hovedsak begrenset til avgjørelser av Høyesterett. Ikke alle avgjørelsene gir uttrykk for dagens straffenivå, da straffene er skjerpet de senere årene for blant annet volds- og seksuallovbrudd. Avgjørelsene gir likevel en illustrasjon på hvordan Høyesterett utmåler fellesstraff for flere straffbare handlinger, og hvilken faktisk straffskjerpelse som ligger i fastsettelse av fellesstraff innenfor en forhøyet strafferamme.

- Rt. 2015 s. 401. En mann ble dømt for 2 tilfeller av grov voldtekt av forskjellige fornærmede. Høyesterett uttalte at straffen for hver av voldtektene isolert sett ville vært 6 års fengsel (avsnitt 18), og at riktig fellesstraff i utgangspunktet var opp mot 10 års fengsel (avsnitt 19). Den konkrete straffen ble satt til fengsel i 9 år på grunn av tidsforløpet frem mot rettskraftig dom. Straffen ville som et utgangspunkt blitt fengsel i 12 år dersom straffene for de enkelte lovbrudd hadde blitt summert uten avkortning.
- Rt. 2013 s. 1153. Straffen for 4 lommetyverier ble satt til fengsel i 8 måneder. Høyesterett uttalte at normalstraffenivået for et profesjonelt lommetyveri begått systematisk og med formål å livnære seg av virksomheten, burde være fengsel i 90 dager (avsnitt 18). Straffen ville dermed blitt fengsel i 1 år dersom straffene hadde blitt summert uten avkortning.
- Rt. 2012 s. 1458 (dissens 3-2). Straffen for 64 fullbyrdete og 18 forsøk på grove tyverier ble fastsatt til fengsel i 7 år og 6 måneder. Straffen oversteg dermed strafferammen på fengsel inntil 6 år for grovt tyveri etter straffeloven 1902 § 258. Straffen ville antakelig oversteget også den forhøyede strafferammen på 12 år etter straffeloven 1902 § 52 dersom straffene hadde blitt summert uten avkortning. Mindretallet mente straffen burde være fengsel i 6 år og 6 måneder.
- Rt. 2012 s. 283. Straffen for i hovedsak 3 ran av til sammen 4 eldre mennesker, ble for de ankende parter fastsatt til fengsel i 7 år og 3 måneder for den ene og 8 år for den andre. Lagmannsretten mente at ranene av to enslige i utgangspunktet ville blitt straffet med fengsel fra 3 år og 6 måneder og ranet av et ektepar med fengsel i 4 år og 3 måneder, noe Høyesterett sluttet seg til (avsnitt 31). Det vil si 11 år og 3 måneder dersom straffene skulle vært lagt sammen uavkortet. Strafferammen for grovt ran etter straffeloven 1902 § 268 annet ledd var 12 år. Etter straffeloven 1902 § 62 ville den forhøyede strafferammen være 20 år. Om anvendelsen av straffeloven 1902 § 62 uttalte Høyesterett at fastsettelsen

av den samlede straffen beror på en konkret vurdering av straffverdigheten av samtlige straffbare handlinger og sammenhengen mellom dem (avsnitt 33).

- Rt. 2011 s. 1412. Straff for voldtekt, mishandling i nære relasjoner og kroppsskade fastsatt til fengsel i 4 år. Høyesterett anga et straffenivå for hver av overtredelsene som til sammen ville utgjort fengsel i 5 år (avsnitt 34, 36 og 37). Strafferammen var 20 år, jf. straffeloven 1902 § 192 første ledd, jf. §§ 61 og 62 første ledd. Straffen for voldtekten ble fastsatt ut fra straffenivået før lovendringen 19. juni 2009 nr. 74 som medførte et forhøyet straffenivå. Deler av mishandlingen i nære relasjoner fant også sted forut for denne straffskjerpelsen.
- Rt. 2010 s. 676. Straff for 8 overfallsvoldtekter ble fastsatt til 12 år forvaring. Også tidsbestemt fengselsstraff for alle voldtektene ville vært fengsel i 12 år. Høyesterett uttalte at ved en fengselsstraff av denne lengden utnyttet tre femtedeler av strafferammen (avsnitt 32). For enkeltstående tilfeller av overfallsvoldtekt antok Høyesterett på bakgrunn av praksis at straffenivået lå på fengsel i 4 år. Straffen ville dermed som et utgangspunkt blitt fengsel i 32 år dersom straffene hadde blitt summert uten avkortning, eller 20 år dersom den forhøyede strafferammen etter straffeloven 1902 § 62 hadde blitt benyttet fullt ut.
- Rt. 2009 s. 1526. Straff for 2 forsøk på overlagt drap ble satt til fengsel i 12 år. Førstvoterende uttalte at utgangspunktet for et forsøk på overlagt drap av tilsvarende karakter ville vært fengsel i 8 år (avsnitt 42). Straffen ville dermed som et utgangspunkt blitt fengsel i 16 år dersom straffene hadde blitt summert uten avkortning. I den konkrete straffutmålingen ble det tatt hensyn til straffeloven § 61 og skjerpene og formildende omstendigheter (avsnitt 43).
- Rt. 2009 s. 140. Straff fastsatt til fengsel i 5 år og 6 måneder for to tilfeller av samleie med barn under 16 år (straffeloven 1902 § 195 første ledd andre straffalternativ) samt et stort antall tilfeller av å forlede barn til å utvise seksuelt krenkende atferd (straffeloven 1902 § 200 annet ledd annet punktum) og overtredelser av straffeloven 1902 § 204 a første ledd bokstav a for befatning med fremstillinger som seksualiserer barn. Høyesterett la til grunn at straffen for hver av de to overtredelsene av straffeloven 1902 § 195 ville ligge omkring 2 år og 6 måneders fengsel, mens samlet straff ville ligge omkring 3 år og 6 måneder (avsnitt 21). Overtredelsene av straffeloven 1902 § 200 annet ledd annet punktum besto av overgrep overfor 46 barn, kvalifiserte isolert sett til mellom 2 år og 6 måneders og 3 års fengsel (avsnitt 28). Overtredelsene av straffeloven 1902 § 204 a kvalifiserte i seg selv til 1 års fengsel (avsnitt 33). Høyesterett mente passende straff før fradrag for tilståelse var fengsel i 7 år. Førstvoterende uttalte at han lot «prinsippet i straffeloven § 62 få noe mindre gjennomslag enn det som gjerne vil være utgangspunktet, ut fra at nettopp omfanget og helheten i de straffbare handlinger representerer et selvstendig straffskjerpene forhold» (avsnitt 35).
- Rt. 2008 s. 1473. Hovedmannen ble straffet for grov utroskap og grov korrupsjon av over 100 millioner kroner. Lagmannsretten hadde lagt til grunn at utroskapen kvalifiserte til straff av fengsel i 6 år og korrupsjonen til fengsel i 5 år og 6 måneder, dersom forholdene skulle vært bedømt isolert. Til sammen ville dette utgjort 11 år og 6 måneder. Lagmannsretten kom til at riktig felles straff som et utgangspunkt ville være 9 år og 6 måneder (avsnitt 41), men fastsatte straffen til 7 års fengsel etter fradrag for tilståelse. Høyesterett fastsatte straffen til 7 års fengsel og viste til lagmannsrettens vurderinger (avsnitt 42 og 43).

2.5.2 Skjerpelsen av straffnivået for flere lovbrudd i 2003

Straffeloven § 79 bokstav a er i det vesentlige en videreføring av straffeloven 1902 § 62, jf. Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) særmerknaden til § 79 side 468-469.

Straffeloven 1902 § 62 lød slik:

«Har noen i samme eller i forskjellige handlinger forøvet flere forbrytelser eller forseelser som skulle ha medført frihetsstraff, anvendes en felles frihetsstraff. Den felles frihetsstraffen må være strengere enn det høyeste lavmål som er fastsatt for noen enkelt av forbrytelsene eller forseelsene og må ikke overstige det dobbelte av den høyeste straff som for noen av dem er lovbestemt. Den felles frihetsstraffen fastsettes som regel til fengsel, hvis noen enkelt av de straffbare handlinger ville ha medført slik straff.

Bestemmelsene i første ledd gjelder tilsvarende ved idømmelse av en felles straff på samfunnsstraff. Skal samfunnsstraff idømmes sammen med ubetinget fengselsstraff, skal det ved utmålingen av samfunnsstraffen tas hensyn til den ubetingete fengselsstraffen.

Forsaavidt nogen af Forbrydelserne eller Forseelserne skulde have medført Fængsel, idømmes, ogsaa naar Hefte anvendes, de samme Tillægsstraffe, som om Fængsel var blevet anvendt.»

Før lovendring 10. januar 2003 fastsatte straffeloven 1902 § 62 første ledd at strafferammen økte med inntil halvparten av den høyeste strafferammen. Ved lovendringen skulle strafferammen dobles for «å gi et signal om straffskjerpelse, når flere handlinger pådømmes samtidig, særlig ved vinnings-, volds- og seksuallovbrudd», jf. Ot.prp. nr. 109 (2001-2002) punkt 8.1 side 43. Bakgrunnen var at Stortinget i tilknytning til behandlingen av Dokument nr. 8:12 (1998-1999) fattet følgende vedtak (Innst. O. nr. 63 (1998-99) side 4):

«IV. Stortinget ber Regjeringen vurdere en endring av straffeloven § 62 slik at det blir adgang til å idømme strengere maksimalstraff for flere forhold som pådømmes i konkurrens, enn dagens regel med en øvre grense på 1 ½ ganger strafferammen for det alvorligste av de pådømte forhold gir adgang til.»

I høringsnotat 20. desember 2001 stilte departementet spørsmål om straffutmålingspraksis ved konkurrens var tilfredsstillende (Ot.prp. nr. 109 (2001-2002) punkt 5.2 side 49):

«Departementet fastholder, som nevnt innledningsvis, det såkalte straffskjerpelsesprinsippet. Straffen for flere lovbrudd bør ikke fastsettes slik at det først fastsettes én straff for hvert enkelt lovbrudd, før straffene summeres. Likevel kan det være grunn til å reise spørsmål ved om den «kvantumsrabatten» som straffeloven § 62 innebærer, kan ha blitt for stor i praksis.»

Det ble vist til at Høyesterett hadde gitt signaler om at straffnivået burde heves i saker som gjaldt flere vinningslovbrudd. I Rt. 1997 s. 1976 uttalte førstvoterende (på side 1979):

«I vår straffutmålingspraksis fastsettes ikke straffen for f.eks. fem tyverier til fem ganger straffen for ett tyveri. En kan enkelt si at det av rimelighetsgrunner gis en viss «rabatt» for de mer omfattende forhold. Etter min vurdering er denne «rabatten» blitt for stor når det gjelder vinningsforbrytelser i stort omfang, og det generelle straffnivået bør derfor heves for å oppnå bedre samsvar mellom straffereaksjon og straffverdighet»

Departementet la til grunn at domstolene ville følge disse retningslinjene og viste også til at Riksadvokaten hadde fremholdt at påtalemyndigheten ville arbeide for å heve straffnivået for den mer omfattende vinningskriminaliteten. Departementet kom etter en totalvurdering til at en lovendring ville gi et ytterligere signal om at straffnivået ved konkurrens burde heves, også for saker hvor flere tilfeller av vold eller seksuallovbrudd pådømmes samtidig (Ot.prp. nr. 109 (2001-2002) punkt 5.4

og punkt 5.2 side 40). Ulike lovtekniske løsninger ble vurdert, men departementet gikk inn for å øke maksimumsstraffen til det dobbelte av maksimumsstraffen i det strengeste straffebudet, idet dette ville gi et tilstrekkelig signal om at straffnivået i konkurransaker bør heves uten å binde dommerskjønnet, slik minstestrafteer gjør.

Straffskjerpelsene fra 2003 er fulgt opp i flere saker for Høyesterett, blant annet i avgjørelsene inntatt i Rt. 2012 s. 65 (se avsnitt 119) og i overnevnte Rt. 2012 s. 1458 (se avsnitt 31 og 32). I førstnevnte avgjørelse uttalte Høyesterett at selv om endringen av straffeloven 1902 § 62 særlig hadde til formål å signalisere redusert «kvantumsrabatt» og dermed en straffskjerpelse ved vinnings-, volds- og seksuallovbrudd, utelukket ikke forarbeidene at skjerpelsen også skulle ha betydning i andre saker. Saken gjaldt overtredelser av forurensningsloven, arbeidsmiljøloven mv. Høyesterett mente det var riktig å tillegge straffeloven § 62 en viss vekt også i den saken. I avgjørelsen i Rt. 2012 s. 1458 redegjorde førstvoterende som representant for flertallet for straffskjerpelsene fra 2003, og hevet straffen fra 6 år og 6 måneder, som fastsatt i lagmannsretten, til fengsel i 7 år og 6 måneder (avsnitt 32):

«Når man da tar utgangspunkt i det straffnivået som ble lagt til grunn i Rt. 2011 s. 1210, men gjør et visst fradrag for de skjerpene omstendighetene i den saken og som vår sak ikke inneholder, blir det gjennomsnittlige påslaget for de 61 ytterligere fullbyrdete og forsøkte grove innbruddstyveriene svært beskjedent med lagmannsrettens straffnivå. Dette vil etter min mening stride mot lovgivers intensjoner med endringen av § 62.»

Straffskjerpelsen er antatt å ha betydning også for tilfeller hvor flere handlinger strafferettslig skal regnes som ett sammenhengende straffbart forhold. I Matningsdal, Kommentartutgave til straffelovens alminnelige bestemmelser, 2015, heter det (note 5.2 til straffeloven § 79 side 752):

«Begrunnelsen for endringen tilsier at den formelle forskjellen ved at flere handlinger slås sammen til én overtredelse i stedet for at de behandles som atskilte lovbrudd ikke kan være avgjørende.»

Også straffskjerpelsene fra lovendringene i 2003 ble videreført i straffeloven § 79 bokstav a. Det ble likevel vist til at det i forarbeidene til straffskjerpelsen hadde vært reist spørsmål ved behovet for en heving av strafferammene, og til at det hadde kommet kritiske merknader i høringen (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 11.7.4.1 side 152):

«Siktemålet ved endringen av straffeloven § 62 var å redusere strafferabatten ved sammenstøt av flere forbrytelser, jf. avgjørelsen i Rt. 1997 side 1976.

I høringsnotat og proposisjon uttrykte departementet tvil om en heving av den maksimumsstraffen som kan idømmes etter § 62, var et egnet virkemiddel for å nå målet om et høyere straffnivå ved konkurrens. Men departementet kom etter en totalvurdering til at en slik lovendring kunne gi et signal om at straffnivået ved konkurrens burde heves. Det ble drøftet ulike lovtekniske måter å heve maksimumsstraffen på, og man gikk inn for å øke rammen til det dobbelte av maksimumsstraffen i det strengeste straffebudet. Departementet la til grunn at en slik løsning ville gi et tilstrekkelig signal om at straffnivået i konkurransaker burde heves.

Høringsinstansene var delt i sitt syn på forslaget. Politidirektoratet og Den Norske Advokatforening sluttet seg til forslaget, mens Borgarting lagmannsrett, riksadvokaten, ØKOKRIM, Den norske Dommerforening og Rettspolitisk forening gikk imot. Motstanderne uttalte blant annet at det ikke var behov for den foreslåtte endringen, fordi strafferammene var vide nok, og fordi straffen var i ferd med å bli skjerpet i saker om konkurrens. Videre ble det anført at det neppe var hensiktsmessig å endre reglene uten en mer generell vurdering av

prinsippene for utmåling av straff på bakgrunn av blant annet Straffelovkomisjonens utredning. Fra noen hold ble det også hevdet at forslaget hadde karakter av symbolpolitikk.

Departementet valgte å fremme forslaget som senere ble lov, men uttalte samtidig at høringsrunden hadde bekreftet at det kunne reises spørsmål ved om det er et reelt behov for lovendringen.»

Et av siktemålene i forarbeidene til den nye straffeloven, var at strafferammene skulle fastsettes på en mer realistisk måte. I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) trakk departementet frem at straffeloven 1902 hadde urealistisk høye strafferammer, blant annet som følge av at ulike bestemmelser for økning av strafferammene ved konkurrens, gjentakelse mv., kunne kombineres (proposisjonen punkt 11.2.2.2 side 127). Det ble pekt på slike urealistisk høye strafferammer var lite egnet til å gi omgivelsene noen «begrunnet oppfatning om hvor beskyttelsesverdig interesse som er angrepet og hvilken bebreidelse som kan rettes mot overtrederne». Kun en liten del av befolkningen har kunnskap om gjengs straffenivå for forskjellige typer av lovbrudd. Hvis urealistisk høye strafferammer sender et signal om at reglene ikke er alvorlig ment, kan dette også påvirke straffelovens betydning som middel for å styre atferd. Svært vide strafferammer mister dessuten sin funksjon for straffutmålingen som må baseres på tidligere praksis, reelle hensyn mv. Vedtakelsen av de generelle reglene om skjerpende og formildende omstendigheter i straffeloven §§ 77 og 78 ble også dels begrunnet i et ønske om at man ved fremtidige straffskjerpelser kunne unngå å heve strafferammene (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 11.8.2 side 156):

«Vedtakelse av slike generelle regler kan dessuten etter departementets syn også ha andre positive virkninger enn å gjøre det lettere å oppfylle krav fra internasjonale organer og skape nordisk rettsenhet. Det har forekommet at den øvre strafferamme for lovbrudd har blitt hevet primært som et signal om at den utmålte straff skal heves i nærmere bestemte situasjoner. Det er mulig at generelle bestemmelser om straffskjerpende omstendigheter hvor de aktuelle hensyn kan fremheves, kan hindre signalpreget heving av strafferammene. En slik heving kan lett få uheldige virkninger, jf. punkt 11.2.2.2.»

I straffeloven § 79 kan ikke lenger økningen av strafferammene ved konkurrens, gjentakelse mv. kombineres. Dette innebærer at strafferammen sjeldnere blir urealistisk høy. Samtidig er det heller ikke normalt behov for den doblingen av strafferammen som finner sted ved konkurrens, ettersom de ordinære strafferammene også etter den gjeldende straffeloven er nokså vide sammenlignet med straffenivået for en normalovertredelse. Som begrunnelse for likevel å videreføre regelen om dobling av strafferammene i straffeloven 1902 § 61 i den nye straffeloven, viste departementet til at Stortinget nylig hadde ønsket å skjerpe straffene ved lovendringen i straffeloven 1902 § 62, og at forekomsten av flere lovbrudd fortsatt skulle tillegges betydelig vekt i straffutmålingen (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 11.2.3 side 128):

«Stortinget har vist et klart ønske om å skjerpe straffen ved gjentakelse, sammenstøt og organisert kriminalitet. Dette har kommet til uttrykk gjennom lovendringer i gjeldende straffelov §§ 60 a, 61 og 62 vedtatt i 2003 i samsvar med forslag fra regjeringen. Slik departementet ser det, har det ikke inntrådt endringer i kriminalitetsbildet som gjør det påkrevd eller naturlig å endre dette standpunkt. Å opprettholde skjerpende siderammer vil sammen med eventuelle generelle straffutmålingsregler, jf. punkt 11.8, gi et klart signal til domstolene om at gjentakelse, sammenstøt og organisert kriminalitet skal tillegges betydelig skjerpende vekt ved straffutmålingen.»

2.5.3 Forslag til lovendring som kan legge til rette for en heving av straffnivået

2.5.3.1 Hvor mye straffnivået skal heves

Det er ikke i Sundvolden-plattformen uttalt noe nærmere om hvor mye straffnivået skal skjerpes i saker som gjelder flere lovbrudd. Ett ytterpunkt ville være full kumulasjon av de straffene hvert enkelt lovbrudd isolert sett ville kvalifisert til. Dette vil nok likevel verken være mulig eller ønskelig. For det første er det domstolenes ansvar å utmåle riktig straff basert på hva som fremstår som passende i det enkelte tilfellet, herunder også hensyntatt formildende omstendigheter. Dernest vil kumulasjon av straffer ikke kunne gjennomføres lenger enn den aktuelle strafferammen eller lovens maksimalstraff tillater – deretter vil ytterligere lovbrudd ikke kunne gi grunnlag for skjerpelse av straffen. Dette kan uttrykkes som at «kvantumsrabatten» vil bli 100 % for slike lovbrudd. Strafferammene bør ikke uttømmes allerede ved to eller et fåtall straffbare handlinger. Selv om strafferammene skulle være tilstrekkelig vide til å utmåle en fullt ut kumulert straff i en del saker, vil ofte hensynet til gjerningspersonen og formildende omstendigheter i den enkelte sak, samt overordnede ønsker om en human strafferettspleie og et relativt begrenset straffnivå, tilsi at det utmåles en lavere straff enn full kumulasjon skulle tilsi.

Det er likevel rom for å heve straffnivået i en del saker som gjelder flere lovbrudd, dersom domstolene utnytter strafferammene i større grad enn i dag. Selv om straffutmålingen fortsatt skal være domstolenes ansvar og bygge på en totalbedømmelse hvor både den straffbare handling og gjerningsmannens person spiller inn, er det i mange saker rom for at straffutmålingen i større grad legger til grunn et proporsjonalitetsprinsipp i utmålingen av felles straff for flere lovbrudd.

Nivået på en straffskjerpelse vil kunne variere sterkt mellom ulike sakstyper. Ett eller flere relativt lite alvorlige lovbrudd vil gjøre lite utslag i straffutmålingen dersom gjerningspersonen også dømmes for et langt mer alvorlig lovbrudd. For slike saker vil en straffskjerpelse som foreslått i høringsnotatet her, få begrenset betydning. I saker som gjelder lovbrudd av tilnærmet samme alvorlighetsgrad, vil to eller tre lovbrudd normalt bli straffet vesentlig strengere enn ett. Ofte vil det likevel innenfor gjeldende strafferammer være rom for en straffutmåling som er mer forholdsmessig til antallet lovbrudd. For slike saker vil en straffskjerpelse som foreslått kunne få stor betydning. Ved et stort antall lovbrudd avtar den straffskjerpene virkningen av hvert ytterligere lovbrudd, etter hvert som antallet øker. Slik vil det også måtte være etter forslaget her. En fullt ut forholdsmessig straffutmåling er ikke mulig eller ønskelig å oppnå i saker med mange lovbrudd. Forslaget vil likevel bety at straffutmålingen i slike saker skal utnytte strafferammene i større grad. Det vil si at den straffskjerpene virkningen av ytterligere lovbrudd, i saker som gjelder et stort antall lovbrudd, ikke bør avta vesentlig før straffutmålingen nærmer seg den aktuelle strafferammens ytre grense.

At strafferammene i større grad vil utnyttes, kan bringe straffnivået i saker som gjelder et stort antall lovbrudd nærmere den øvre grense av strafferammene som følger av straffeloven § 79 bokstav a. Dette kan bety at muligheten for ytterligere straffskjerpelse i saker som måtte gjelde et enda mer betydelig antall lovbrudd, vil begrenses. Dette er en uunngåelig konsekvens av at både strafferammene og straffnivået fortsatt vil bygge på et prinsipp om en human rettspleie. I praksis vil det antakelig i de fleste saker som gjelder flere lovbrudd være mulig å utmåle en straff som står bedre i forhold til antallet lovbrudd enn i dag, uten at

strafferammene uttømmes. I Rt. 1990 s. 309 uttalte førstvoterende at etter «min mening kan det ikke få noen betydning for straffutmålingen at det kan tenkes enda grovere tilfelle, og at det endog i det smugleropplegg saken gjelder, muligens kan være personer med en enda større straffeskyld».

Departementet presiserer at forslagene på ingen måte er ment å rokke ved domstolenes ansvar for å fastsette den straff som de i den enkelte sak finner riktig ut fra tilgjengelige og relevante straffutmålingsmomenter. Det vil likevel måtte være et tungtveiende straffutmålingsmoment dersom lovgiver har gitt klart uttrykk for et syn på hvor straffenivået skal ligge, slik lovgiver vil gjøre dersom forslagene i høringsnotatet her følges opp med lovendringer.

På samme måte som i siste delproposisjon til straffeloven 2005 Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) og Prop. 97 L (2009-2010) om skjerpning av straffen for drap, annen grov vold og seksuallovbrudd, antydes i det følgende hvor mye straffen skal skjerpes fra dagens alminnelige straffenivåer, slik dette følger av Høyesteretts praksis og uttalelser. Departementet går derfor gjennom noen enkeltsaker for å illustrere hvordan en straffskjerpelse for flere lovbrudd vil kunne slå ut i enkeltsaker:

- Rt. 2015 s. 401. En mann ble dømt for to tilfeller av grov voldtekt av forskjellige fornærmede. Høyesterett uttalte at straffen for hver av voldtektene isolert sett ville vært 6 års fengsel, men at riktig fellesstraff for de to voldtektene i utgangspunktet var opp mot 10 års fengsel. Etter forslaget her vil riktig fellesstraff i utgangspunktet være mellom 11 til 12 år. Dersom det hadde vært tale om tre slike voldtekter, ville riktig straff etter forslaget her vært fengsel i 16-17 år. Strafferammen vil etter forslaget i punkt 2.6.3 nedenfor være fengsel inntil 30 år. Dersom det dreier seg om 7-8 voldtekter av den aktuelle karakter, vil utmålingen i utgangspunktet kunne nærme seg strafferammen på fengsel inntil 30 år.
- I Rt. 2013 s. 1153 ble straffen for 4 lommetyverier satt til fengsel i 8 måneder, mens normalstraffenivået for ett slikt lovbrudd var 90 dager. Etter forslaget her ville straffen som et utgangspunkt vært fengsel mellom 11 måneder og 1 år.
- I Rt. 2012 s. 1458 ble straffen for 64 fullbyrdete og 18 forsøk på grove tyverier fastsatt til fengsel i 7 år og 6 måneder. Etter forslaget her ville straffen ligget nærmere den forhøyede strafferammen på 12 år etter straffeloven § 322, jf. § 79 bokstav a, anslagsvis fengsel i noe over 10 år.
- I Rt. 2012 s. 283 ble straffen for grove ran av 4 eldre mennesker for hovedmannen fastsatt til fengsel i 8 år. Etter forslaget her ville straffen ligget over 10 år. Strafferammen for flere grove ran er i dag 21 år, jf. straffeloven § 328, jf. § 79 bokstav a. Etter forslaget i punkt 2.6.3 nedenfor kan strafferammen bli 30 år, dersom også lovbrudd med en strafferamme på 15 år omfattes av hevingen av maksimalstraffen.
- I Rt. 2011 s. 1412 ble straffen for voldtekt, mishandling i nære relasjoner og kroppsskade fastsatt til fengsel i 4 år. Etter forslaget her ville straffen ligget på fengsel i nærmere 5 år etter dagjeldende straffenivå. Etter dagens straffenivå ville straffen vært høyere.
- I Rt. 2010 s. 676 ble 8 overfallsvoldtekter straffet med 12 års forvaring, og den alternative tidsbestemte fengselsstraffen for alle voldtektene ville også vært fengsel i 12 år. Etter forslaget her ville straffen ligget rundt 20 år fengsel med

utgangspunkt i det dagjeldende normalstraffenivået på fengsel i 4 år for én overfallsvoldtekt. I dag skal det tilsvarende normalstraffenivået ligge på fengsel i 6 år, jf. Prop. 97 L (2009-2010) punkt 5.1.2.3 side 19. Strafferammen er i utgangspunktet 21 år etter straffeloven § 293, jf. § 79 bokstav a. Etter forslaget i punkt 2.6.3 nedenfor vil strafferammen være fengsel inntil 30 år. Lovbruddene i Rt. 2010 s. 676 vil etter forslaget her kvalifisere til fengsel i mer enn 25 år.

- I Rt. 2009 s. 1526 ble to forsøk på overlagt drap straffet med fengsel i 12 år, hvor ett tilsvarende lovbrudd ville kvalifisert til fengsel i 8 år. Etter forslaget her ville straffen ligget mellom 14 og 15 års fengsel.
- I Rt. 2009 s. 140 la Høyesterett til grunn at straffen for hver av de to overtredelsene av straffeloven 1902 § 195 ville ligget omkring 2 år og 6 måneders fengsel, mens samlet straff ville ligge omkring 3 år og 6 måneder. Etter forslaget her ville de nevnte overtredelsene samlet kvalifisert til over 4 års fengsel, etter dagjeldende straffenivå. Samlet straff i saken ville etter forslaget her vært 7 års fengsel, etter dagjeldende straffenivå.
- I Rt. 2008 s. 1473 ble det antatt at riktig fellesstraff for grov utroskap og grov korrupsjon av over 100 millioner kroner som et utgangspunkt ville vært fengsel 9 år og 6 måneder. Etter forslaget her ville et riktig utgangspunkt være fengsel i om lag 10 år.

2.5.3.2 *Hvordan en heving av straffenivået kan gjennomføres*

En heving av straffenivået som beskrevet i Sundvolden-plattformen kan tenkes gjennomført på flere måter. Skjematiske utmålingsregler og regler om minstestraft bør som utgangspunkt unngås. Det bør fortsatt være domstolenes ansvar å utmåle riktig straff basert på hva som fremstår som passende i det enkelte tilfellet. En heving av straffenivået foreslås derfor gjennomført gjennom lovendringer som gir et tilstrekkelig sterkt signal til domstolene.

Etter departementets syn gir i utgangspunktet den gjeldende forhøyelsen av strafferammene etter straffeloven § 79 bokstav a vide nok rammer til at det kan skje en heving av straffenivået i saker som gjelder flere lovbrudd. Departementet var av tilsvarende oppfatning i forbindelse med at straffeloven 1902 § 62 ble endret i 2003, men foreslo likevel at den øvre strafferammen ved konkurrens ble hevet til det dobbelte av det strengeste lovbruddet som er til pådømmelse (Ot.prp. nr. 109 (2001-2001) punkt 5.4 side 40). Selv om høringsrunden den gang «bekreftet at det kan reises spørsmål ved om det er et reelt behov for lovendringen» (proposisjonen samme sted), kom det heller ikke vesentlige innvendinger, og departementet kom «etter en totalvurdering» til at «en slik lovendring kan gi et signal om at straffenivået ved konkurrens bør heves» (proposisjonen punkt 2.3.4 side 12-13). En ytterligere forhøyning av strafferammen kan på samme måte gi et signal om en videre heving av straffenivået. Det kan for eksempel gjøres ved at strafferammen i det strengeste straffebudet forhøyes 3 ganger, se forslaget i punkt 2.7 nedenfor.

En slik heving av strafferammene vil likevel ha noen klare ulemper. I Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) pekes det på at urealistisk høye strafferammer gir et feilaktig inntrykk av lovbruddets straffverdighet, og at dette kan medføre uønskede reaksjoner (proposisjonen punkt 11.2.2 side 127-128):

«- Allmennheten vil kunne synes at straffeloven er basert på en verdiprioritering som ikke er i samsvar med den som ellers gjelder i samfunnet.

- Dernest vil mange med stor grad av sannsynlighet mene at iallfall strafferammen for gjentatte vinningsforbrytelser uansett er uproporsjonal, for eksempel sammenlignet med voldsforbrytelser og seksuallovbrudd.

- Selv om maksimalstraffen på 20 år anses som helt uproporsjonal, vil nok omgivelsene likevel forvente en straff som er vesentlig høyere enn en dom på for eksempel 90 dagers fengsel hvorav 45 gjøres betinget med en prøvetid på to år, som ikke sjelden blir den rent faktisk utmålte straff der rammen er 20 år.

Heller ikke overfor potensielle lovovertridere kan en strafferamme som strekker seg fra 15 dager til 20 år ha noen nevneverdig avskrekkende effekt. I motsetning til befolkningen for øvrig har tilbakefallsforbrytere forholdsvis god greie på hvilken straff de kan forvente. Når den utmålte straff ligger på ca. 1 % av den tilgjengelige ramme, sender reglene et signal til lovbyrterne om at rammene verken er realistiske eller alvorlig ment. Ønsker man en straffelov som kan være et middel til å styre atferden til potensielle lovbyrtere, bør man ikke ha bestemmelser som med rette oppfattes slik.»

Målet i Sundvolden-plattformen om en heving av straffenivået kan i de fleste tilfeller gjennomføres uten at hovedregelen om en dobling av strafferammen som følger av straffeloven § 79 bokstav a, vil utgjøre en praktisk begrensning. Derimot fastsetter straffeloven § 79 bokstav a enkelte begrensninger som innebærer at strafferammen ikke forhøyes med det dobbelte i saker som gjelder alvorlige eller svært alvorlige lovbrudd. Disse begrensningene kan medføre en reell begrensning for muligheten til å heve straffenivået i slike saker. Dersom det skal være mulig å heve straffenivået også i de alvorligste sakene må det sees på muligheten for å oppheve 6-årsbegrensningen og heve maksimalstraffen utover fengsel inntil 21 år, jf. punkt 2.6.3 nedenfor.

Straffeloven § 79 bokstav a sier ingenting om hvordan straffen nærmere skal utmåles. Det er likevel klart at straffutmålingen skjer med utgangspunkt i straffskjerpelsesprinsippet. Å lovfeste dette uttrykkelig vil kunne ha pedagogiske fordeler. Dersom en slik lovendring begrunnes i et politisk ønske om å heve nivået for slike straffer, vil det også kunne gi det nødvendige signalet til domstolene for å sikre faktisk gjennomslag for en slik straffskjerpelse.

En lovfesting av straffskjerpelsesprinsippet kan tenkes inntatt enten i straffeloven § 77 om skjerpene omstendigheter eller i straffeloven § 79 bokstav a om fastsetting av straff ved flere lovbrudd. Etter gjeldende rett er det i §§ 77 og 78 inntatt regler om utmålingen av den faktiske straff, mens det i § 79 uttrykkelig kun er inntatt regler om strafferammene. Dette kan tilsi at regler om straffutmålingen ved flere lovbrudd inntas i § 77. På den annen side innebærer en felles straff etter § 79 bokstav a at gjerningspersonen faktisk straffedømmes for de aktuelle lovbruddene, hvilket er noe prinsipielt annet enn at skjerpene omstendigheter vektlegges. Skjerpene omstendigheter kan normalt vektlegges uten at de er omfattet av gjerningspersonens forsett. Felles straff for flere lovbrudd forutsetter derimot at alle straffbarhetsbetingelser for de aktuelle lovbruddene er oppfylt. Departementet antar derfor at en lovfesting av utmålingen av felles straff for flere lovbrudd, bør skje i straffeloven § 79 bokstav a.

En slik lovfesting er ikke ment å begrense det ansvaret domstolene har i dag for å foreta en konkret, fleksibel og skjønnsmessig basert straffutmåling. Også etter dette forslaget skal domstolene basere straffutmålingen på en vurdering av hva som i det konkrete tilfellet fremstår som en adekvat og rimelig reaksjon. Høyesteretts normerende rolle for straffutmålingen skal ligge fast, og det vil primært være opp til Høyesterett å avgjøre hva de aktuelle politiske signalene om

en heving av straffnivået, konkret skal innebære i saker hvor gjerningspersonen har begått flere straffbare forhold

En lovfesting av straffskjerpelsesprinsippet ved utmåling av fellesstraff for flere lovbrudd, kan tenkes utformet på flere måter. Departementet foreslår to alternativer nedenfor, som begge kan inntas i straffeloven § 79 bokstav a, jf. punkt 2.7 nedenfor.

I det *første alternativet* foreslås at det skal fremgå uttrykkelig av loven at fellesstraffen skal «være strengere enn den straffen som ville vært fastsatt etter det strengeste straffebudet alene». Med dette siktes til den hypotetiske straff gjerningspersonen ville ha risikert dersom man hadde tenkt seg at kun det mest alvorlige straffebudet ble pådømt.

I det *andre alternativet* foreslås at loven uttrykkelig skal slå fast at fellesstraffen skal «stå i forhold til antallet lovbrudd som pådømmes». Med dette uttrykkes det klarere at fellesstraffen i mange tilfeller forutsettes skjerpet utover det utgangspunktet som fremgår av det første alternativet. Det andre alternativet vil også være et tydelig signal om at domstolene må fastsette fellesstraff ut fra et forholdsmessighetsprinsipp.

Begge forslagene antas å være tilstrekkelig fleksible til at det ikke legges uheldige føringer på domstolenes straffutmåling. Samtidig gir begge forslagene uttrykk for et tydelig politisk signal om at domstolene forutsettes å utmåle felles straff for flere lovbrudd på et generelt høyere nivå enn i dag.

Også alternativene for gjentakelse og organisert kriminalitet i straffeloven § 79 bokstav b og c innebærer en forutsetning om at domstolene skal utmåle en skjerpet straff, uten at dette fremgår uttrykkelig av loven. Dersom det i bestemmelsens bokstav a inntas en slik regel som foreslått ovenfor, kunne det vært en mulighet å gi tilsvarende regler i bokstav b og c. Bakgrunnen for denne høringen gir i utgangspunktet ikke grunnlag for å gå inn for slike forslag nå, men det bes likevel om høringsinstansenes syn på spørsmålet.

Som nevnt kan det ofte være vanskelig å lese ut fra den redegjørelsen retten har gjort for straffutmålingen, hvor mye hvert enkelt lovbrudd har bidratt i straffutmålingen og hvor stor «kvantumsrabatt» det er gitt i det enkelte tilfellet. Det er likevel ikke et mål at domstolene skal gi veldig utførlige grunner for straffutmålingen. Dette vil kunne være meget ressurskrevende og nytteverdien vil være usikker. Derimot kan det være hensiktsmessig at domstolene opplyser noe nærmere i begrunnelsen for utmåling av fellesstraff, hvilket straffnivå i hvert fall de mest alvorlige lovbruddene ville kvalifisert til isolert sett. Dette ville kunne bidra til at domstolene blir mer bevisst på hvilket straffnivå som i utgangspunktet vil være proporsjonalt til de lovbruddene som skal straffes, før det legges vekt på konkrete og formildende omstendigheter og fastsettes en passende straff i det enkelte tilfellet. Det vil også generelt kunne virke opplysende for hva som virker bestemmende for straffnivået i saker om flere lovbrudd. Slik kunnskap kan danne grunnlag for å vurdere hensiktsmessigheten av fremtidige og mer spissede justeringer av straffnivået i tråd med det rådende politiske synet på hva som er riktig straff.

Departementet foreslår derfor å føye til et nytt fjerde punktum i straffeprosessloven § 40 annet ledd, som vil innebære at det stilles noe større krav til rettens grunner for fastsetting av felles straff etter straffeloven § 79 bokstav a.

Departementet vil understreke at det ikke er meningen med forslaget å gjøre hovedforhandlingen eller dommene i straffesaker mer vidløftige enn i dag. Det vil ikke være naturlig eller ønskelig å prosedere på eller omtale i domspremissene hvilken straff hvert enkelt av alle lovbrudd som skal være gjenstand for en felles straff, isolert ville ført til. Derimot kan det være grunn til i grove trekk å antyde hva som antas være normalstraffenivået for de mest alvorlige lovbruddstypene som pådømmes. At det ikke stilles store krav til begrunnelsen, er i forslaget til lovtekst kommet til uttrykk ved at det ved anvendelse av straffeloven § 79 bokstav a bør «pekes på hvilket straffenivå» de mest alvorlige lovbruddene ville kvalifisert til alene. Det kan likevel ikke utelukkes at dette i noen grad vil kunne virke negativt for saksbehandlingstiden og ressursbruken i domstolene, kanskje spesielt i tingrettene. Departementet antar likevel at dette først og fremst vil være i en overgangsperiode inntil et nytt straffenivå har satt seg, og det gjennom Høyesteretts praksis er fastlagt hvordan forslaget til straffeprosessloven § 40 annet ledd nytt fjerde punktum skal anvendes i praksis.

2.6 Heving av maksimalstraffen ved flere lovbrudd

2.6.1 Gjeldende rett

Etter straffeloven § 79 bokstav a kan strafferammen maksimalt øke med 6 år eller summen av strafferammene i de aktuelle straffebedene, og ikke gå ut over 21 år. Straffeloven 1902 inneholdt ikke en slik 6-årsbegrensning. Straffeloven 1902 § 17 fastslo derimot at fengsel kunne idømmes inntil 20 år ved flere lovbrudd. Etter gjeldende § 79 bokstav a kan straffen økes til 21 år, eller 15 år for personer som ikke var over 18 år på gjerningstidspunktet. På samme måte som etter gjeldende rett fikk ikke straffeskjerpelsen etter § 62 betydning dersom ett av lovbruddene hadde en strafferamme inntil 21 år.

2.6.2 Tidligere forslag om heving av maksimalstraffen ved flere lovbrudd

I gjeldende straffelov er maksimalstraffen for enkelte særlig grove lovbrudd hevet til fengsel inntil 30 år. Dette gjelder straffeloven §§ 101 til 109 om blant annet folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og enkelte grove krigsforbrytelser samt § 132 om grove terrorhandlinger. I høringsbrev 13. juni 2002 ba departementet om høringsinstansenes syn på om lovens maksimalstraff burde økes til fengsel inntil 30 år også i saker som gjelder flere grove lovbrudd. Det ble blant annet vist til den da forestående lovendringen i straffeloven 1902 § 62 om at strafferammen kunne heves til det dobbelte i konkurrenstilfeller (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 11.6.3.1 side 141-142):

«I konkurrenstilfeller hvor lengstestrafen for ett eller flere av forholdene er 21 år, har straffeskjerpelsesregelen i § 62 ingen betydning for strafferammen. Den samlede straffen kan under ingen omstendigheter settes høyere enn 21 år, se § 17.

[...]

For straffebed med en høy øvre strafferamme, det vil si straffebed som gir adgang til å idømme fengsel i 15 år eller mer, vil forslaget om å heve maksimalgrensen til det dobbelte av den strengeste øvre strafferammen ikke innebære noen reell endring, på grunn av den generelle maksimumsstraffen på 20 eller 21 års fengsel. I høringsnotatet 20. desember 2001 ble det ikke foreslått noen endring på dette punkt i forhold til den nåværende straffeloven. En

eventuell heving av den øvre strafferammen er prinsipielt viktig, og bør vurderes i sammenheng med utformingen av den nye straffeloven.

Særlig kan det virke støtende på den alminnelige rettsfølelsen at det etter gjeldende rett er uten betydning for strafferammen om gjerningspersonen begår nye straffbare handlinger, dersom vedkommende allerede har overtrådt et straffebud med en strafferamme på 21 års fengsel, og dette forholdet ennå ikke er pådømt. Dermed vil man ved straffutmålingen ikke alltid kunne ta tilstrekkelig hensyn til den økte straffverdigheten ved at det er begått flere alvorlige lovbrudd. Riktignok vil det i noen slike tilfeller kunne være aktuelt å idømme forvaring, jf. straffeloven § 39, slik bestemmelsen lyder etter lovendringene 17. januar 1997 nr. 11 og 15. juni 2001 nr. 64. Dette forutsetter imidlertid at det er en nærliggende fare for at lovbrøyteren på nytt vil begå et tilsvarende alvorlig lovbrudd, noe som ikke alltid vil være tilfelle.

Departementet ønsker på denne bakgrunnen høringsinstansenes syn på om den øvre strafferammen ved sammenstøt av overtredelser bør forhøyes. Fengsel i inntil 30 år kan i så fall være en passende strafferamme.

Spørsmålet om lengstestrafen ved konkurrans kommer på spissen hvis det gjelder mange alvorlige lovbrudd, og særlig hvis et større antall personer er drept.

...

Sentralt ved vurderingen av hva som bør være lengstestrafen ved konkurrans står spørsmålet om hvor streng straff det er rimelig og berettiget å idømme i det enkelte tilfellet.

Maksimumsstraffen i et straffebud - eller for flere straffebud som idømmes under ett - skal gi uttrykk for hvor alvorlig lovgiveren anser den enkelte forgåelse for å være. Først og fremst er det altså grovheten av lovbruddet som bestemmer strafferammen.

Rettferdighet og humanitet er begrensende faktorer. Uansett hvor grovt et lovbrudd er, synes det å være stor enighet om at det bør gå en grense for hvor streng straff som skal kunne idømmes. Spørsmålet er hvor denne grensen skal gå. Det er sakens kjerne i den problemstillingen som tas opp her. Hvor man vil trekke denne grensen, er langt på vei et spørsmål om avveining av verdier.

Allmennpreventive hensyn kan også være avgjørende for hvilken strafferamme som blir satt for en forbrytelse. Men slike hensyn har liten betydning når straffens ytterste grense skal fastsettes. Straffens allmennpreventive virkning gir avtagende utbytte. Når straffen har nådd et visst nivå, er det lite å hente ved å skjerpe den. Den som ikke lar seg avskrekke av tanken på 21 års fengsel, blir neppe mer skremt om straffen kan bli 30 år.»

Forslaget ble ikke fulgt opp i forslaget til alminnelig del i ny straffelov.

Departementet viste til at endringene i straffeloven 1902 § 62 i 2003 fikk virkning for lovbrudd med lavere strafferamme (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) punkt 11.6.5.4 side 147-148):

«Så sant et land ikke benytter kumulasjonsprinsippet - dvs. at det utmåles straffer for hvert forhold som deretter legges sammen - eller den absolutte maksimalstraff ikke er så høy at den nærmer seg livstid, for eksempel 60 år, vil sammenstøt av flere lovbrudd innebære at en før eller siden «stanger hodet i taket». Når domstolene har utmålt den absolutte maksimumsstraffen for én alvorlig overtredelse, kan det i en ny sak med et like alvorlig forhold i kombinasjon med andre, fremholdes at det forhold som kommer i tillegg, ikke blir straffet. Denne oppfatningen om at de som begår den alvorligste kriminalitet, slipper «billigst», har trolig blitt forsterket etter at straffeloven § 62 ble endret, slik at straffen ved sammenstøt kan heves til det dobbelte av den strengeste straff. Personer som begår flere straffbare handlinger hvorav det alvorligste har en strafferamme på 10 år, kan straffes med inntil 20 års fengsel, mens de som begår flere handlinger med en strafferamme på 21 år, ikke kan få noe påslag i rammen. Både høringsbrevet og flere av uttalelsene fra høringsinstansene legger til grunn at urimeligheten ved at sammenstøt av meget alvorlig kriminalitet ikke kan

føre til noen økning i strafferammen, har blitt større som følge av endringen av straffeloven § 62 hvor påslaget ble økt fra det halve til det dobbelte av den strengeste strafferammen.»

I proposisjonen fremholdes likevel at endringene i straffeloven § 62 ikke først og fremst ble foretatt for å skape en videre ramme ved straffutmålingen, men for å øke den straffutmålingsmessige betydningen av seriekriminalitet av mer ordinær karakter (proposisjonen side 148):

«Ønsket om en strengere straffutmåling for serie-vinningsforbrytere, som uansett vil ligge meget langt fra maksimalstraffen på 21 år, kan ikke være noe argument av betydning for hva som bør være den maksimale strafferamme for et dobbelt- eller trippeldrap. Men reelt har lovendringen ført til at de begrensede muligheter til å skjerpe straffen ved sammenstøt av meget alvorlige forbrytelser står i større kontrast enn før til straffutmålingen ved sammenstøt av mindre alvorlige lovbrudd.»

Dersom maksimalstraffene skulle heves, fremholdes det i proposisjonen at begrunnelsen må være å finne i rimelighets- og rettferdighetsbetraktninger (proposisjonen side 148):

«Skal det gis adgang til å gå ut over fengsel i 21 (eventuelt 20) år ved sammenstøt av de alvorligste lovbrudd, må begrunnelsen etter departementets syn ha tyngdepunktet i andre argumenter enn den endring som ble foretatt i straffeloven § 62 i 2003.

Prevensjonsteoriene - allmenn- og individualprevensjon - kan i liten grad begrunne en slik lovendring, slik det også er anført i høringsbrevet. De som ikke lar sin atferd styres av en utsikt til fengsel i 21 år, gjør det neppe heller av om straffen kan bli 30 år. Heller ikke individualprevensjon i form av uskadeliggjøring kan begrunne en slik lovendring. For det første er tilbakefall til flere lovbrudd som kan medføre lovens strengeste straff ytterst sjelden. Og der hvor det er grunn til å frykte en slik gjentakelse, vil bestemmelsene om forvaring i de fleste tilfeller gi den mulighet for samfunnsbeskyttelse (uskadeliggjøring) som en heving av den tidsbestemte straff fra 21 til 30 år ville gi.

Slik departementet ser det, må en eventuell heving av den øvre ramme ved sammenstøt av lovbrudd ut over 20/21 års fengsel, begrunnes med rettsferdighets- og rimelighetsbetraktninger, herunder hensynet til sosial ro og velbefinnende i samfunnet. Også for denne vurdering er det nødvendig både å legge vekt på om det ved sammenstøt av alvorlige lovbrudd er et rimelig forhold mellom brøde og straff (utvekslingsrettferdighet) og om det er et rimelig forhold mellom slike sammenstøtstilfeller og andre mindre alvorlige tilfeller (fordelingsrettferdighet).»

Departementet pekte på at kun ved å idømme særskilt straff for alle forhold og summere disse (kumulasjonsprinsippet), kan man unngå å «stange i taket», og at det ikke synes å være en utbredt oppfatning at straffenivået i saker med flere alvorlige lovbrudd var for lavt (proposisjonen side 148):

«Som nevnt innledningsvis i dette punkt, og som en del høringsinstanser også peker på, er det bare ved å anvende et kumulasjonsprinsipp (særskilt straff for alle forhold som så summeres) at man kan unngå «å stange hodet i taket». Selv om en tar hensyn til at også drapsforbrytelsene varierer meget, er det ikke til å unngå det kan bli oppfattet som brudd på utvekslingsrettferdigheten hvis 22 overlagte drap (jf. Rt. 1983 s. 1043) gir samme straff som to overlagte drap. Men selv om det har forekommet eksempler på at man har «stanget hodet i taket», synes det ikke å være noen utbredt oppfatning at utvekslingsforholdet mellom sammenstøt av de alvorligste forbrytelser og maksimalstraffen er for lav.

Oppmerksomheten hos allmennheten synes først og fremst å være knyttet til om sammenstøtstilfeller hvor de alvorligste lovbrudd inngår, rent faktisk resulterer i lovens strengeste straff, og til om den utmålte frihetsstraff i betydelig utstrekning er reell, jf. reglene om prøveløslatelse i straffegjennomføringsloven.»

Dette mente departementet trakk i retning av at befolkningen stort sett aksepterer at det er et tak, og at det ikke er mulig få til noen «lineær» forholdsmessighet ved flere alvorlige lovbrudd. Videre ble det trukket frem at en økning av lovens maksimalstraff i konkurrenstilfeller kan skape press om å heve den alminnelige maksimalstraffen (proposisjonen side 148):

«Når befolkningen oppfatter handlingene som gruppevekkende nok, er det bare lovens strengeste straff som anses som tilstrekkelig, uansett på hvilket nivå den ligger. Åpnes det for at man ved konkurrens mellom for eksempel et drap og en alvorlig seksualforbrytelse kan illegge en straff ut over 21 år, vil dette lett utløse en forventning om at straffen skal bli 30 år i alle tilfeller hvor det er adgang til det. En lavere straff vil bli oppfattet som en manglende beskyttelse av de interesser som er blitt krenket. Er det blant allmennheten skapt den oppfatning at handlingen «er det verste som kan skje», vil derfor en mulighet til å gå ut over 21 år gi grunnlag for et press i retning av en skjerpet straff også om en er utenfor de tilfeller som en eventuell lovendringen primært tar sikte på. Og brukes ikke maksimum i et slikt tilfelle kan en åpning for å heve maksimalstraffen i konkurrenstilfellene dermed i like stor grad bli en negativ, som en positiv faktor for den sosiale ro.»

Videre la departementet vekt på at uansett om maksimalstraffen heves, vil det ikke være mulig å oppnå full proporsjonalitet i saker som gjelder mange lovbrudd (proposisjonen side 149):

«Spørsmålet om et høyere straffemaksimum ved sammenstøt av meget grove lovbrudd er særlig aktuelt ved flere drap eller drap i kombinasjon med alvorlige seksuallovbrudd. Er de øvrige vilkår oppfylt, er dette lovbrudd som ligger i kjerneområdet for anvendelse av den tidsbestemte reaksjonen forvaring. Og selv med en heving av rammen til 30 år i slike tilfeller, vil det ikke alltid sikres full proporsjonalitet. Hvis fire forsettlig drap gir 30 år fengsel, vil det fremdeles kunne oppleves som uproporsjonalt at straffen ikke kan bli høyere ved for eksempel 22 drap (jf. Rt. 1983 s. 1043).»

Etter dette ble det ikke fremmet forslag om å heve strafferammen til 30 år i saker om flere grove lovbrudd. En vurderte en mellomløsning med en lengstestraft på 21+6 år i tilfeller hvor gjerningspersonen har begått flere meget grove lovbrudd, men avviste dette av de samme grunner som redegjort for over (proposisjonen side 149). Departementet mente at den økte straffverdighet i slike saker burde komme til uttrykk på en måte som ikke ville ha den samme negative effekt på det generelle straffenivået, nemlig å skjerpe den reelle straffen innenfor rammen av det ordinære maksimum på 21 år, gjennom endringer i reglene om prøveløslatelse. Det ble varslet at departementet ville komme tilbake til et slikt forslag senere.

2.6.3 Forslag til heving av maksimalstraffen

En heving av straffenivået som foreslått i punkt 2.5.3 ovenfor gir grunn til også å se nærmere på 6-årsbegrensningen og maksimalstraffen på fengsel inntil 21 år i straffeloven § 79 bokstav a.

Ved flere alvorlige lovbrudd med en strafferamme på fengsel inntil 15 år vil det etter gjeldende rett kunne idømmes straff på inntil 21 år. Ved svært alvorlige lovbrudd, hvor fengsel inntil 21 år kan idømmes allerede ved én overtredelse, vil strafferammen ikke kunne skjerpes ytterligere uansett hvor mange lovbrudd gjerningspersonen har begått. I mange tilfeller innebærer ikke dette noen praktisk begrensning på muligheten til å utmåle en skjerpet felles straff som gjenspeiler de aktuelle lovbruddene, ettersom strafferammen på 21 år sjelden benyttes fullt ut. I svært alvorlige saker hvor det kan være tale om flere drap eller grove voldtekter, kan likevel begrensningene i straffeloven § 79 bokstav a avskjære muligheten til å

skjerpe straffen. Dette kan dessuten bli en mer praktisk problemstilling dersom straffenivået for saker som gjelder flere lovbrudd blir hevet.

Departementet uttalte i høringsnotatet 13. juni 2002 at det kunne virke støtende på den alminnelige rettsfølelsen at det ikke har betydning for strafferammen dersom en gjerningsperson som har overtrådt et straffebud med en strafferamme på 21 års fengsel som ennå ikke er pådømt, begår nye straffbare handlinger, jf. punkt 2.6.2 ovenfor. Det ble vist til at maksimalstraffen skal gi uttrykk for hvor alvorlig lovgiver ser på den aktuelle handlemåten. Videre ble det uttalt at spørsmålet om hvor streng straff det er rimelig og berettiget å idømme i det enkelte tilfellet, står sentralt ved vurderingen av hva som bør være lengstestrafen ved konkurrens. Allmennpreventive hensyn ble antatt å ha liten betydning for hvor straffens ytterste grense skal trekkes. Det ble fremholdt at det synes å være enighet om at det bør gå en grense for hvor streng straff som skal kunne idømmes, uansett hvor grovt et lovbrudd er. Hvor man vil trekke denne grensen, ble oppfattet langt på vei å være et spørsmål om avveining av verdier. En heving av den øvre ramme ved sammenstøt av lovbrudd måtte eventuelt begrunnes i rettferdighets- og rimelighetsbetraktninger, herunder hensynet til sosial ro og velbefinnende i samfunnet. Spørsmålet om et høyere straffemaksimum ved sammenstøt av meget grove lovbrudd ble ansett særlig aktuelt ved flere drap, eller drap i kombinasjon med alvorlige seksuallovbrudd. Departementet stiller seg også nå bak dette.

Som vist i punkt 2.6.2 ovenfor ble likevel ikke en heving av maksimalstraffen foreslått i Ot.prp. nr. 90 (2003-2004). Det ble særlig vist til at drap eller drap i kombinasjon med alvorlige seksuallovbrudd lå i kjerneområdet for anvendelse av den tidsbestemte reaksjonen forvaring, og at det uansett ikke alltid kunne sikres full proporsjonalitet. Det ble fremholdt at hvis fire forsettlig drap gir 30 år fengsel, vil det fremdeles kunne oppleves som uproporsjonalt at straffen ikke kan bli høyere ved for eksempel 22 drap (jf. Rt. 1983 s. 1043).

Departementet deler langt på vei disse synspunktene også i dag. At det aldri kan sikres full proporsjonalitet i noen av de aller mest alvorlige tilfellene, behøver likevel ikke være et avgjørende argument mot at større forholdsmessighet kan oppnås i flere saker enn idag. Selv om det kan være få saker hvor det er aktuelt å idømme fengsel utover 21 år for flere lovbrudd, kan det være prinsipielt riktig at loven forhøyer lengstestrafen også i slike saker. Det bør videre være mulig å gjenspeile i straffutmålingen den økte straffverdighet flere grove lovbrudd innebærer. Så lenge loven opererer med et prinsipp om at strafferammene skal øke og at den utmålte straffen skjerpes når gjerningspersonen har begått flere lovbrudd, bør dette også gjelde for de mest alvorlige lovbruddene. Selv om det kan være aktuelt å idømme forvaring i slike tilfeller, er ikke formålet med forvaring å gi uttrykk for at gjerningspersonen har opptrådt mer straffverdige. Formålet med forvaring er å ivareta samfunnsvernet. Forvaring forutsetter dessuten at det er en nærliggende fare for at lovbrøyteren på nytt vil begå et tilsvarende alvorlig lovbrudd, noe som ikke alltid vil være tilfelle.

Departementet foreslår derfor at det kan idømmes fengsel inntil 30 år dersom lovbrøyteren har begått flere lovbrudd som har en strafferamme på fengsel inntil 15 år eller mer, eventuelt bare lovbrudd med en strafferamme på fengsel inntil 21 år eller mer. Det kan også vurderes om strafferammen også bør forhøyes i saker som gjelder lovbrudd med en strafferamme på inntil 30 år, for eksempel ved at

lengstestrafen i slike saker øker til 40 år i disse tilfellene. Forslaget tas inn i straffeloven § 79 bokstav a.

Forslagene nødvendiggjør noen tilpasninger i straffeloven § 43 om varighet av forvaring, for å sikre at det kan idømmes like lange forvaringsstraffer, jf. for så vidt Prop. 96 L (2013-2014) kapittel 4. Departementet foreslår ikke noen endringer i reglene om minstetid i straffeloven § 43 annet ledd for det tilfellet at det fastsettes en tidsramme utover 30 år.

2.7 Utforming av lovforslagene

2.7.1 Forslaget til lovendring straffeloven § 79

I forbindelse med forslagene ovenfor ser departementet behov for en viss omredigering av straffeloven § 79, uten at det er ment andre realitetsendringer enn nevnt over.

Straffeloven § 79 foreslås endret slik:

§ 79. Fastsetting av straff ut over *strafferammen* (flere lovbrudd, gjentakelse, organisert kriminalitet)

Foreligger en eller flere av situasjonene i bokstav a til c, forhøyes *strafferammen til* [det dobbelte]:

a)

1. [det tredobbelte] når en lovbrøyer ved én eller flere handlinger har begått flere lovbrudd, og det skal idømmes en felles straff [som skal være strengere enn den straffen som ville vært fastsatt etter det strengeste straffebudet alene] [som skal stå i forhold til antallet lovbrudd som pådømmes].

2. Forhøyelsen regnes av *strafferammen* i det strengeste straffebudet.

3. Straffen etter denne bokstav kan aldri bli lenger enn summen av *strafferammene for de ulike lovbruddene*.

4. Med unntak av forhøyelse etter nr. 5 forhøyes *strafferammen* ikke med mer enn 6 år og ikke ut over 21 år.

5. Dersom lovbrøyeren har begått flere lovbrudd som kan straffes med fengsel inntil [15] [21] år [eller mer], forhøyes *strafferammen til fengsel inntil 30 år*. [Dersom lovbrøyeren har begått flere lovbrudd som kan straffes med fengsel 30 år, forhøyes *strafferammen til fengsel inntil 40 år*.]

6. For personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, kan ikke *strafferammen* forhøyes ut over fengsel inntil 15 år.

7. Forhøyelse av *strafferammen* etter denne bokstav får bare betydning i forhold til lovbestemmelser som har bestemt at den forhøyde lengstestraft skal tillegges rettslig virkning.

b)

1. [det dobbelte] når en tidligere domfelt person på ny har begått en straffbar handling av samme art som han tidligere er dømt for her i riket eller i utlandet, hvis ikke straffebudet selv bestemmer noe annet.

2. Forhøyelse av *strafferammen* etter denne bokstav får bare betydning i forhold til lovbestemmelser som har bestemt at den forhøyde *strafferammen* skal tillegges rettslig virkning.

3. *Forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav gjelder bare når den domfelte hadde fylt 18 år på tidspunktet for den tidligere straffbare handlingen, og har begått den nye handlingen etter at straffen for den tidligere handlingen helt eller delvis er fullbyrdet.*

4. *Har den nye straffbare handlingen en strafferamme på mer enn 1 år, gjelder forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav ikke hvis den nye handlingen er begått senere enn 6 år etter at fullbyrdelsen av den tidligere straffen er avsluttet, når ikke annet er bestemt.*

5. *Har den nye straffbare handlingen en strafferamme på 1 år eller mindre, kan det ikke ha gått mer enn 2 år fra fullbyrdingen er avsluttet.*

6. *Strafferammen forhøyes ikke i noe tilfelle med mer enn 6 år og aldri ut over 21 år, og for personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, ikke ut over 15 år.*

c)

1. *[det dobbelte] når en straffbar handling er utøvet som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe.*

2. *Med organisert kriminell gruppe menes et samarbeid mellom tre eller flere personer som har som et hovedformål å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, eller som går ut på at en ikke ubetydelig del av aktivitetene består i å begå slike handlinger.*

3. *Forhøyelse av lengstestrafen etter denne bokstav får anvendelse i forhold til lovbestemmelser som tillegger strafferammen rettslig virkning, når ikke annet er bestemt.*

4. *Strafferammen forhøyes ikke i noe tilfelle med mer enn 6 år og aldri ut over 21 år, og for personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, ikke ut over 15 år.*

2.7.2 Øvrige lovforslag

Straffeprosessloven § 40 annet ledd foreslås endret slik:

«I andre tilfelle skal, når siktede domfelles, domsgrunnene for skyldspørsmålets vedkommende bestemt og uttømmende angi det saksforhold retten har funnet bevist som grunnlag for dommen, og vise til det straffebud han dømmes etter. Når siktede domfelles, skal domsgrunnene også opplyse om de grunner retten har lagt vekt på ved fastsetting av straff og andre rettsfølger. Det skal opplyses i domsgrunnene om hvorvidt straffeloven § 78 bokstav f er anvendt, og det bør angis hvilken betydning tilståelsen har hatt for straffutmålingen. *Det skal opplyses i domsgrunnene om hvorvidt straffeloven § 79 bokstav a er anvendt, og det bør pekes på hvilket straffenivå de mest alvorlige lovbruddene ville kvalifisert til alene.* Opplysninger om tidligere domfellelser eller påtaleunntatelser tas bare med i den utstrekning det har betydning for dommen.»

Gjeldende fjerde punktum blir nytt femte punktum.

Straffeloven § 43 foreslås endret slik:

«I dom på forvaring fastsettes en tidsramme som vanligvis ikke bør overstige 15 år, og som ikke kan overstige 21 år. For lovbrudd som har en strafferamme på fengsel i inntil 30 år, kan retten fastsette en tidsramme som ikke kan overstige 30 år. *Ved fastsettelse av fellesstraff etter straffeloven § 79 bokstav a nr. 5 kan retten fastsette en tidsramme som ikke kan overstige 30 [eller 40 år].* Var den domfelte under 18 år på handlingstidspunktet, bør tidsrammen vanligvis ikke overstige 10 år, og den kan ikke overstige 15 år. Etter begjæring fra påtalemyndigheten kan retten ved dom forlenge den fastsatte rammen med inntil 5 år om gangen. Sak om forlengelse reises ved tingretten senest 3 måneder før utløpet av forvaringstiden.

Retten bør også fastsette en minstetid for forvaringen som ikke må overstige 10 år. I de tilfeller hvor retten fastsetter en tidsramme som overstiger 15 år, kan retten likevel fastsette en minstetid som ikke kan overstige 14 år. I tilfeller der retten fastsetter en tidsramme som overstiger 21 år, kan retten fastsette en minstetid som ikke kan overstige 20 år.

3 Oppreisningsansvar for lovbrudd begått av flere i fellesskap

3.1 Gjeldende rett

3.1.1 Oppreisning for skade av ikke-økonomisk art

Oppreisning til fornærmede er en særlig erstatningsordning som først og fremst er nedfelt i skadeserstatningsloven § 3-5. Ordningens begrunnelse er sammensatt. Oppreisning skal gi kompensasjon til offeret, jf. Rt. 1999 s. 1363, men oppreisning er også et uttrykk for samfunnets misbilligelse av skadevolders adferd og har en straffemessig («pønal») funksjon, jf. blant annet Rt. 2011 s. 531 og Rt. 2010 s. 1203. Også hensyn til prevensjon begrunner oppreisning, jf. Rt. 2010 s. 1537.

Når vilkårene for det foreligger skal oppreisning normalt gis, jf. Rt. 2014 s. 745.

Som hovedregel utmåles oppreisning etter domstolens skjønn. Ved skjønnen legges blant annet vekt på handlingens objektive grovhet, graden av skadevolderens skyld, fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og arten og omfanget av de påførte skadevirkninger, jf. blant annet Rt. 2014 s. 392 og Rt. 2011 s. 769.

Oppreisningsnivået for visse krenkelser er likevel normert gjennom høyesterettspraksis. Det er gjort ved at Høyesterett har gitt anvisning på oppreisningsbeløp som skal legges til grunn med mindre det foreligger særlige forhold som tilsier at det gjøres konkrete avvik, jf. Rt. 1988 s. 532 og senere dommer som følger denne opp.

Skadeserstatningsloven § 3-5 lyder slik:

«Den som forsettlig eller grovt aktløst har

a) voldt skade på person eller

b) tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3,

kan - uansett om det ytes menerstatning etter § 3-2 eller standardisert erstatning etter § 3-2a - pålegges å betale den fornærmede en slik engangssum som retten finner rimelig til erstatning (oppreisning) for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art. Ved krenking eller mislig atferd som nevnt i straffeloven §§ 299 eller 302, skal det ved utmålingen av oppreisning særlig legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte.

Den som forsettlig eller grovt aktløst har voldt en annens død, kan pålegges å betale avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre slik oppreisning som nevnt i første ledd.»

Oppreisning kan pålegges etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd i to tilfeller. Enten ved tilfeller av «skade», jf. første ledd bokstav a, eller ved tilfeller av «krenking eller utvist mislig atferd» som nevnt i skadeserstatningsloven § 3-3, jf. første ledd bokstav b. De krenkelser og misligheter som er nevnt i skadeserstatningsloven § 3-3 er:

- uriktig anklage (straffeloven § 222)
- tvang (straffeloven § 251)
- tvangsekteskap (straffeloven § 253)
- frihetsberøvelse (straffeloven § 254)
- menneskehandel (straffeloven § 257)
- slaveri (straffeloven § 259)
- brudd på ekteskapsloven (straffeloven § 262)
- trusler (straffeloven § 263)
- hensynsløs adferd (straffeloven § 266)
- uberettiget adgang mv. (straffeloven § 268 første ledd)
- kroppskrenkelse (straffeloven § 271)
- mishandling i nære relasjoner (straffeloven § 282)
- voldtekt (straffeloven § 291)
- grovt uaktsom voldtekt (straffeloven § 294)
- misbruk av overmaktsforhold og lignende (straffeloven § 295)
- seksuell omgang med innsatte mv. i institusjon (straffeloven § 296)
- voldtekt av barn under 14 år (straffeloven § 299)
- seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år (straffeloven § 302)
- incest (straffeloven § 312)
- søskenincest (straffeloven § 313)
- seksuell omgang mellom andre nærstående (straffeloven § 314)
- ran (straffeloven § 327)
- utpressing (straffeloven § 330)

De paragrafene som her er nevnt har som fellestrekk at konsekvensene det kan bli tale om for fornærmede, ofte vil være av psykisk og sosial art.

Oppreisning etter skadeserstatningsloven kan i tillegg ilegges ved krenkelser av privatlivets fred og ved ærekrenkelser, jf. henholdsvis §§ 3-6 og 3-6 a.

Også i erstatningsrettslig særlovgivning er det eksempler på oppreisningsordninger, som i åndsverkloven § 55, straffeprosessloven § 447, helseregisterloven § 31 annet ledd og diskriminerings- og tilgjengelighetsloven § 31.

3.1.2 Oppreisning ved lovbrudd begått av flere i fellesskap

3.1.2.1 Innledning

Høyesterett behandlet i 2008 en sak om oppreisning etter gruppevoldtekt, jf. Rt. 2008 s. 65. Voldtekt til samleie er en av de krenkelser hvor oppreisningen er normert. I Rt. 1988 s. 532 ble veiledende norm satt til 30 000 kroner. I 2003 ble den økt til 100 000 kroner, jf. Rt. 2003 s.1580, og i 2011 til 150 000 kroner, jf. Rt. 2011 s. 753. Vurderinger av voldtekters straffverdighet har vært en del av begrunnelsen ved nivåfastsettelsen. I den nevnte saken om oppreisning etter gruppevoldtekt i Rt. 2008 s. 65, var veiledende norm 100 000 kroner.

For Høyesterett gjaldt saken spørsmål knyttet til oppreisningserstatning etter at lagmannsretten hadde straffedømt fire gjerningsmenn for gruppevoldtekt til samleie, og ytterligere en gjerningsmann for deltakelse i gruppevoldtekt til seksuell omgang. Lagmannsretten hadde idømt gjerningsmennene et solidarisk oppreisningsansvar på 200 000 kroner. For Høyesterett krevde fornærmede oppreisning begrenset til 120 000 kroner, fra *hver av* gjerningsmennene.

Høyesterett delte seg i erstatningssaken i et flertall på fire dommere og et mindretall på én.

3.1.2.2 *Flertallets votum i Rt. 2008 s. 65.*

Flertallet (fire dommere) konkluderte med at overgriperne heftet solidarisk for et samlet erstatningsbeløp på 200 000 kroner. Mindretallet konkluderte med at overgriperne heftet hver for seg med 120 000 kroner for de fire førstnevnte overgriperne, og 50 000 kroner for den hvis forsett ikke var funnet å omfatte samleie, dvs. «samlet» 530 000 kroner.

Flertallet tok utgangspunkt i at flere som hefter for samme skade etter hovedregelen er solidarisk ansvarlige. Flertallet la til grunn at saken gjaldt «én – stor – skade» som fornærmede kunne kreve erstatning for selv om hun utvilsomt ble «utsatt for en rekke krenkelser» (avsnitt 55):

«Etter mitt syn vil det være vanskelig å fastsette oppreisningsansvar særskilt for hver av de fem skadevolderne. De har alle hver på sin måte bidratt til skaden. Og slik jeg ser det, er krenkelsen av henne blitt større fordi ankemotpartene samlet har forgrepet seg mot henne. De har også medvirket til hverandres overgrep.»

Flertallet la videre til grunn at oppreisningserstatningens størrelse – forutsatt solidaransvar – ikke var bestridt av fornærmede, og at beløpets størrelse derfor ikke kunne prøves. Førstvoterende uttalte likevel at «[s]lik jeg ser det, er beløpet iallfall ikke for høyt», og det fremstod ikke «som nærliggende ved fastsettelsen av et solidarisk oppreisningsbeløp etter en gruppevoldtekt å ta utgangspunkt i den normen Høyesterett har fastsatt». Det kan altså ikke utelukkes at et høyere beløp ville blitt utmålt dersom flertallet hadde funnet prosessuell adgang til dette.

3.1.2.3 *Mindretallets votum i Rt. 2008 s. 65*

Mindretallet (én dommer) tok utgangspunkt i at det for hver skade eller krenkelse må oppstå ett oppreisningskrav. Det grunnleggende spørsmålet var dermed om voldtektene skulle anses som én eller flere krenkelser (avsnitt 68 og 71).

Hvorvidt gjerningspersonene helt eller delvis skulle hefte udelt og gjensidig («solidarisk») eller ha delt ansvar («pro rata»-ansvar), var etter mindretallets syn et annet spørsmål (avsnitt 68-69):

«Spørsmålet om ansvaret skal være solidarisk eller proratarisk, er et spørsmål om heftelsesform i tilfeller hvor to eller flere hefter for en felles forpliktelse. Før det kan bestemmes om flere personer som blir pålagt å betale oppreisning, skal hefte solidarisk eller pro rata, må det tas stilling til hvor mange oppreisningsforpliktelser som foreligger, og om det er flere som hefter for hver forpliktelse. Det at fornærmedes krav på oppreisning blir utmålt særskilt for hver voldtekt, er ikke til hinder for at gjerningspersonene i den utstrekning de har medvirket til hverandres voldtekter, pålegges solidaransvar for oppreisningsbeløpene. Omvendt vil det at voldtektene blir behandlet som én krenkelse, ikke være til hinder for at ansvaret blir delt. Den samlede størrelse av et krav er i prinsippet uavhengig av om ansvaret er delt eller udelt.»

Ved avgjørelsen av om flere handlinger skal bedømmes som én eller flere krenkelser, skilte mindretallet mellom tilfeller hvor handlingene er utført av samme gjerningsperson og tilfeller hvor de er begått av forskjellige personer (avsnitt 72). De førstnevnte tilfellene måtte etter mindretallets oppfatning avgjøres etter tilsvarende retningslinjer som i strafferetten når det sondres mellom sammenhengende lovbrudd og flere lovbrudd i realkonkurrens (avsnitt 73), jf. punkt 2.5.1 ovenfor. I tilfeller hvor handlingene er begått av forskjellige

gjerningspersoner måtte det skilles mellom de enkelte ansvarlige. Mindretallet viste blant annet til at oppreisning har et pønalt preg og at det ved utmålingen skal tas hensyn til gjerningspersonens skyld. På samme måte som ved straffutmåling, måtte det dermed foretas en individuell vurdering ved fastsettelsen av det oppreisningsbeløp den enkelte skulle hefte for. Det sentrale spørsmålet var likevel om oppreisningsbeløpene skulle fastsettes som separate krav (avsnitt 75):

«Avgjørende for om oppreisningsbeløpene skal utmåles separat for den enkelte gjerningspersons krenkelse, må etter min mening være *om gjerningspersonenes krenkelser kan skilles fra hverandre.*»

Ved avgjørelsen av om man står overfor én eller flere krenkelser, og i vurderingen av om gjerningspersonenes krenkelser kan skilles fra hverandre, måtte det etter mindretallets syn legges stor vekt på hvordan krenkelsene blir opplevd av fornærmede (avsnitt 77 og 78):

«I tilfeller hvor flere gjerningsmenn etter tur voldtar en kvinne, kan jeg vanskelig forstå det annerledes enn at kvinnen vil oppleve voldtektene som flere krenkelser. For hver person som voldtar henne, må hun gjennom en «ny runde», og følelsen av fornedrelse, avmakt og utnyttelse blir repetert. Selv om gjerningsmennene er til stede samtidig og bistår hverandre, må det derfor for voldtektsofferet oppleves som en ny krenkelse når hun blir «overtatt» av en annen gjerningsmann. Dessuten vil også graviditetsrisikoen, smitterisikoen og risikoen for å bli påført fysiske skader øke med antallet voldtektsmenn.»

Om hovedregelen om solidaransvar i skadeserstatningsloven § 5-3 nr. 1 viste mindretallet til at bestemmelsen regulerer heftelsesformen i tilfeller hvor flere personer blir pålagt å betale erstatning eller oppreisning for samme skade eller krenkelse, men ikke selv sier noe om hva som er samme skade eller krenkelse. Under henvisning til juridisk teori påpekte mindretallet at formålet med solidaransvarsregelen er å sikre skadelidtes muligheter for å få dekning, ikke begrense retten til erstatning (avsnitt 76).

Etter mindretallets syn ville det være best i samsvar med tidligere straffskjerpelser for gruppevoldtekter å anse slike lovbrudd for å utgjøre flere krenkelser (avsnitt 79). Videre viste mindretallet til at utmåling av ett samlet oppreisningsbeløp lett vil føre til en ubegrunnet og urimelig reduksjon, sammenlignet med om hun var blitt tilkjent ett oppreisningsbeløp for hver voldtekt (avsnitt 80-81):

«Den løsning lagmannsretten legger til grunn, fremstår for meg som fullstendig uakseptabel og direkte støtende. Den innebærer at menn som går sammen om etter tur å voldta en kvinne, blir «premiert» med en «kvantumsrabatt». Jeg kan ikke se noen reell grunn til dette. Tvert imot bør den enkelte gjerningsmanns ansvar forhøyes, idet han ikke bare er ansvarlig for egen voldtekt, men også for medvirkning til de øvriges voldtektshandlinger. Jeg er overhodet ikke i stand til å se hvorfor man vil «komme galt av sted» dersom oppreisningen blir utmålt separat for hver gjerningspersons handling.»

Mindretallet fant etter dette at hver av gjerningsmennene som var domfelt for voldtekt sto for én krenkelse av fornærmede, og at det dermed skulle utmåles separat oppreisning for hver av deres voldtektshandlinger (avsnitt 82). Ved utmålingen tok mindretallet hensyn til at den enkelte ikke bare var ansvarlig for egen voldtekt, men også for medvirkning til de øvriges voldtekter (avsnitt 82). Blant annet på denne bakgrunn fant mindretallet at det var grunn til å gå utover normen på 100 000 kroner og fastsatte dermed oppreisningsansvaret til 120 000 kroner for hver av gjerningsmennene (avsnitt 83-89). I utgangspunktet burde det etter mindretallets syn ilegges et solidaransvar, men fornærmedes påstand ble

ansett begrenset til pro rata-ansvar (avsnitt 91). Den siste gjerningsmannen som var dømt for gruppevoldtekt til seksuell omgang, mente mindretallet burde idømmes et ansvar for 50 000 kroner (avsnitt 94).

3.1.2.4 *Senere rettspraksis*

Rettspraksis i de underordnede domstoler i tiden etter Rt. 2008 s. 65 ble avsagt viser at oppreisningserstatningene i stor grad utmåles slik flertallets votum gir anvisning på, likevel slik at oppreisningsansvar fastsettes særskilt dersom retten finner at det foreligger flere krenkelser. I det følgende redegjøres for noen eksempler fra lagmannsrettspraksis og en beslutning om ankenektelse fra Høyesteretts ankeutvalg.

I *Agder lagmannsretts dom 2. desember 2010* (LA-2010-104391) ble to 16 år gamle gutter dømt for seksualforbrytelse, voldtekt til samleie begått av flere i fellesskap og seksuell omgang med mindreårig, mot en 15 år gammel pike. Lagmannsretten la til grunn at vilkårene for oppreisningserstatning var oppfylt, og at de de tiltalte skulle hefte solidarisk for erstatningen. Om utmåling ble det uttalt:

«Lagmannsretten tar ved erstatningsutmålingen utgangspunkt i Rt. 2008 s. 65. Høyesterett uttalte her at det ikke er nærliggende å ta utgangspunkt i normen på kr 100 000 for voldtekt ved fastsettelsen av et solidarisk erstatningsbeløp etter en gruppevoldtekt. Det ble deretter påpekt at den omstendighet at det dreier seg om voldtekt begått av flere i fellesskap klart må få stor betydning. Om den konkrete fastsettelse av erstatningen i denne saken, kr 200 000, bemerket Høyesterett at beløpet «i alle fall ikke var for høyt.»

Etter en samlet vurdering finner lagmannsretten at C og B bør idømmes et solidarisk oppreisningsansvar på kr 200 000.»

I *Borgarting lagmannsretts dom 12. september 2011* (LB-2011-75341) ble en mann dømt for blant annet regelmessig voldtekt av fornærmede. Fornærmedes far ble dømt for medvirkning til enkelte av overtredelsene. For tingretten hadde fornærmede gjort gjeldende at hver av de tiltalte hadde påført henne separate krenkelser som de enkeltvis måtte betale henne oppreisning for. Tingretten fant, med støtte i Høyesteretts dom i Rt. 2008 s. 65, at det ikke er grunnlag for et individuelt oppreisningsansvar for hver av de tiltalte. Retten fastsatte ett oppreisningsbeløp - på 250 000 kroner - som hver av de fire som ble domfelt i tingretten ble ansett solidarisk ansvarlig for. For lagmannsretten opprettholdt ikke fornærmede denne anførselen, og lagmannsretten tok derfor ikke stilling til om det kunne være grunnlag for å fastsette oppreisningsbeløpene som separate krav. Ved utmålingen ble det fastsatt ett oppreisningsbeløp for den samlede krenkelse fornærmede er blitt påført av de to som ble domfelt i lagmannsretten:

«Lagmannsretten har etter en samlet vurdering kommet til at oppreisningen passende kan settes til 300 000 kroner. Retten finner det riktig at A og D hefter solidarisk for det hele beløp, jf. skadeserstatningsloven § 5-3 nr. 1 og Rt. 2008 s. 65. Dette gjelder for Ds vedkommende selv om han ikke er ansvarlig for de særskilte krenkelser voldtektene representerer. Lagmannsretten viser til at hans ansvar like fullt omfatter medvirkning til alvorlige seksuelle overgrep mot datteren over en periode på ca. to år, i tillegg til hans medvirkning til de øvrige krenkelser - i form av vold, trusler og tvang - E ble utsatt for under det ekteskaplige samliv med A. For Ds vedkommende kommer også et særskilt ansvar for den krenkelse ekteskapsinngåelsen representerte for E.»

Borgarting lagmannsretts dom 29. august 2014 (LB-2014-18870) gjaldt en sak hvor tre menn i fellesskap hadde hatt seksuell omgang med en jente på 14 år og 8

måneder. Den seksuelle omgangen pågikk sammenhengende i en natt, og omfattet ulike former for seksuell omgang. Om utmålingen uttalte lagmannsretten:

«Lagmannsretten er videre av den oppfatning at de krenkelser D har vært utsatt for er av en slik art at erstatning bør gis. Det bemerkes at den seksuelle omgangen ligger nært opp mot voldtekt, og at de har hatt en karakter og et omfang som både har vært smertefullt og svært krenkende for henne.

Det er ikke fastsatt noen veiledende norm for oppreisningserstatning ved overtredelse av straffeloven § 196, slik som det blant annet er gjort for voldtekt. I lys av omfang og grovhet av overtredelsene, er lagmannsretten av den oppfatning at beløpet bør ligge nokså nær den normen som er fastsatt for voldtektstilfellene. Lagmannsretten er på denne bakgrunn enig med tingretten i at en oppreisningserstatning på 150 000 kroner er passende. Det følger av dommen gjengitt i Rt. 2008 s, 65 at de domfelte hefter solidarisk.»

I *Borgarting lagmannsretts dom 21. november 2014* (LB-2014-115353) ble tre menn dømt for voldtekt til samleie av en kvinne som var ute av stand til å motsette seg handlingen, jf. straffeloven § 192 første ledd bokstav b jf. annet ledd bokstav a. To av dem, som hadde begått voldtekt i fellesskap (gruppevoldtekt), ble dømt til fengsel i fem år og fire år. Den tredje ble dømt for voldtekt, men ikke for medvirkning til de øvriges voldtekter, til fengsel i fire måneder. Det fremgår av dommen at det hadde vært et tema under prosedyrene «om de krenkelsene fornærmede har vært utsatt for, skal anses som én krenkelse - med den virkning at det fastsettes ett oppreisningsbeløp som de domfelte er solidarisk ansvarlige for - eller om det skal fastsettes et individuelt, pro rata oppreisningsansvar for hver av dem». Lagmannsretten redegjorde deretter for Rt. 2008 s. 65 og Rt. 2013 s. 224 og fastsatte et samlet oppreisningsansvar på 200 000 kroner som de domfelte var solidarisk ansvarlig for:

«Slik lagmannsretten ser det, må ikke bare overgrepene som er utført av A og C, men også krenkelsene B har påført henne, anses som samme skade i relasjon til oppreisningsansvaret. For fornærmede må overgrepene ha fortonet seg som én omfattende, sammenhengende krenkelse. Selv om det ikke er holdepunkter for at B direkte har medvirket til de andres overgrep, har hver av de tre domfelte utnyttet fornærmedes tilstand til å ha samleie med henne, og de har samlet bidratt til de skadene fornærmede er påført. Saken er ikke sammenlignbar med forholdet i saken i Rt. 2013 s. 224, hvor situasjonen var at et stort antall personer var til stede i en leilighet hvor det var fest, og hvor to personer - først den ene og så den andre noe senere - helt tilfeldig og uavhengig av hverandre fant veien til rommet hvor fornærmede lå og sov.

Oppreisningserstatningen blir derfor ikke fastsatt særskilt for hver av de tre skadevolderne.

Etter lagmannsrettens syn foreligger det i denne saken særlige grunner som tilsier at oppreisningsbeløpet settes høyere enn normen på 150 000 kroner. På samme måte som i saken i Rt. 2008 s. 65 er krenkelsen av fornærmede blitt større fordi de domfelte ved en og samme anledning har forgrepet seg mot henne. Også skadevirkningene for fornærmede er blitt betydelige; det vises til fremstillingen ovenfor under drøftelsen av straffutmålingen.

Lagmannsretten finner på denne bakgrunn at det fastsettes en oppreisningserstatning på 200 000 kroner, med solidarisk ansvar for de tre domfelte. Selv om det er fastsatt strengere straff for A og C enn for B på grunn at den seksuelle omgang de to førstnevnte har utført er ansett begått av flere i fellesskap, er det ikke grunnlag for å differensiere mellom de domfelte når det gjelder ansvaret for oppreisningserstatningen.»

I *Agder lagmannsretts dom 27. februar 2015* (LA-2014-204117) ble to menn funnet skyldig i gruppevoldtekt av en kvinne som var ute av stand til å motsette

seg handlingen pga. rus. Oppreisningserstatning ble fastsatt til et samlet beløp med solidaransvar:

«Når det gjelder oppreisning til ofre for voldtekt, er det i Høyesteretts praksis etablert en veiledende norm for størrelsen på beløpet, sist i Rt. 2011 s. 743 fastsatt til kr 150 000. Når det gjelder gruppevoldtekt er det ikke fastsatt noen norm. Et ofte drøftet tema i rettspraksis er om det hvor man har å gjøre med flere overgripere mot en fornærmet, skal anse krenkelsene som en samlet krenkelse, med den virkning at det fastsettes solidaransvar for oppreisningsbeløpet, eller om det skal fastsettes et individuelt pro rata ansvar for hver av overgriperne. Det vises til Rt. 2008 s. 65 og Rt. 2013 s. 224. I denne saken er man enige om at man har å gjøre med samme krenkelse. Fornærmede i denne saken har vært utsatt for en omfattende, sammenhengende krenkelse, og de to tiltalte vil være solidarisk ansvarlige for den samlede oppreisningserstatningen. Lagmannsretten er enig med tingretten i at beløpet fastsettes til kr 300 000.»

Et eksempel på særskilt fastsettelse av oppreisningsansvar er *Eidsivating lagmannsretts dom 6. juni 2011* (LE-2011-35643). Her ble to menn og to kvinner dømt for seksuelle overgrep mot fire barn, i alderen 7 til 13 år. Vedrørende spørsmålet om oppreisningerstatning fremgår det av dommen at bistandsadvokatene på bakgrunn av Rt. 2008 s. 65 valgte ikke å påstå solidaransvar. Til dette uttaler lagmannsretten:

«Så vidt lagmannsretten har forstått skyldes det et ønske om å unngå at overgriperne får kvantumsrabatt. Det er riktig at det lett kan bli resultatet dersom det utmåles et samlet beløp for den samlede krenkelse som så fordeles på overgriperne. Et eksempel på en slik fremgangsmåte er lagmannsrettsdommen i saken referert i Rt. 2008 s. 65. Lagmannsretten er ikke enig i denne fremgangsmåte, jf. dommer Skoghøys votum der han karakteriserer fremgangsmåten som «fullstendig uakseptabel og direkte støtende».

Feilen i den nevnte lagmannsrettsdom er imidlertid ikke knyttet til spørsmålet om heftelsesformen skadevolderne i mellom, men til spørsmålet om det foreligger en eller flere krenkelser. Dersom det konstateres at overgripernes forhold blir bedømt som selvstendige krenkelser, skal det for hver enkelt skadevolder fastsettes et beløp for de krenkelser vedkommende skal svare for, og deretter oppstår spørsmålet om heftelsesform. Men som ovenfor nevnt oppstår ikke spørsmålet om heftelsesform i vår sak, fordi det ikke er nedlagt påstand om det.»

Lagmannsretten fastsatte deretter oppreisningsansvar særskilt for hver av de fire domfelte.

Også *Eidsivating lagmannsretts dom 27. juni 2014* (LE-2013-102513) er et eksempel på særskilt fastsatt oppreisningsansvar. Et foreldrepar ble dømt til fengsel i 17 år for omfattende seksuelle overgrep og vold mot 3 barn. Lagmannsretten sluttet seg til følgende uttalelse fra tingrettens dom:

«Bistandsadvokaten har krevet idømt oppreisningserstatning fra hver av de tiltalte hver for seg til hvert av barna begrenset oppad til kr 500 000 kroner. Det erstatningsrettslige utgangspunkt er at når flere volder en skade sammen, hefter de felles for hele skaden. Etter rettens syn er det tale om mange overgrep fra begge, delvis sammen og noe hver for seg. Det er tale om flere krenkelser fra hver av de to tiltalte, jf. Høyesteretts ankeutvalgs beslutning HR-2013-00428-U (ankenektelse over LA-12-147960). Barna skal da tilkjennes oppreisning for krenkelsene hver av dem har tilført dem.

Sett hen til rettens vurdering av saken her og sammenlignet med avgjørelsen i Alvdal-saken, settes oppreisningen fra hver av de tiltalte til hvert av barna til kr 450 000.»

Høyesteretts ankeutvalg besluttet i *Rt. 2013 s. 224* å nekte anke fremmet i en sak hvor lagmannsretten i en voldtektssak hadde frifunnet den ene av to tiltalte, og

dømt begge til å betale særskilt oppreisningserstatning. Den tiltalte som var frifunnet gjorde i anken gjeldende at det skulle vært utmålt et felles oppreisningskrav med solidarisk ansvar. Høyesteretts ankeutvalg viste til følgende uttalelse fra lagmannsretten:

«Tingretten kom til at krenkelsene måtte anses som samme skade iht. skadeserstatningsloven § 5-3 og dømte de tiltalte til en samlet oppreisningserstatning med kr 175.000,- under solidarisk ansvar.

Lagmannsretten finner det for sin del mer treffende i denne saken å bedømme de tiltaltes overgrep som to forskjellige og separate krenkelser som de hefter for alene, jf. bistandsadvokatens subsidiære påstand. Det legges til grunn at B kom inn på soverommet idet A var i ferd med å avslutte sitt forhold og deretter gjennomførte samleie selv med fornærmede. Selv om A da var til stede i samme rom, foreligger ikke grunnlag for å fastslå at de tiltalte har medvirket til hverandres forhold. Saken synes å ligge noe annerledes an enn i saksforholdet i Rt. 2008 s. 65.»

Ankeutvalget fant at lagmannsretten hadde bygget på en riktig forståelse av skadeserstatningsloven § 3-5 bokstav b, jf. § 3-3, jf. § 5-3.

3.2 Forslag til endringer

3.2.1 Innledning

I Sundvolden-plattformen heter det:

«Regjeringen vil føre en justispolitikk som sikrer den enkeltes behov for trygghet og rettsikkerhet. Kriminalitetsbekjempelse må skje innenfor rammene av grunnleggende rettsstatsprinsipper. Trygghet er en del av den norske velferden og viktig for den enkeltes frihet og livskvalitet. For å sikre trygge lokalsamfunn, og for å redusere hverdagskriminalitet, vil regjeringen arbeide for å skape balanse i strafferettskjedene. Hensynet til ofre og pårørende skal vektlegges i hele strafferettskjedene.»

En samlet utmåling av oppreisningserstatning i tilfeller hvor flere krenker eller påfører fornærmede skade, kan etter omstendighetene fremstå støtende hvis det leder til at den enkelte skadevolder må betale mindre enn hva vedkommende ville ha blitt dømt til å betale om han eller hun hadde stått for en ofte mindre omfattende krenkelse alene.

For det første vil handlinger utført i fellesskap kunne oppleves mer krenkende for offeret. Oppreisningens funksjon som kompensasjon til offeret kan da tilsi at regelverket utformes slik at man sikrer at den økte graden av krenkelse gjenspeiles i nivået på den tilkjente oppreisning.

Oppreisningen har også en ideell og pønalt funksjon, som uttrykk for sterk samfunnsmessig misbilligelse av handlingen. Denne kan motvirkes dersom den enkelte gjerningsperson blir ansvarlig for et lavere beløp for en overtredelse flere er sammen om, enn dersom vedkommende hadde begått en ofte mindre krenkelse alene.

Det kan etter omstendighetene bero på en uklar grensedragning om man står overfor én krenkelse eller et sakskompleks som innebærer flere krenkelser. Et eksempel er saken i Rt. 2013 s. 224 hvor tingretten anså faktum som én skade, mens lagmannsretten anså at den stod overfor «to forskjellige og separate krenkelser». Det kan være uheldig dersom en slik grensedragning får avgjørende

betydning for hvilken oppreisning fornærmede tilkjennes og for hvilken klander som rettes mot den enkelte gjerningsperson.

I tråd med Sundvolden-plattformens mål om at hensynet til ofre og pårørende skal vektlegges i hele straffesakskjeden, foreslås derfor endringer med sikte på å unngå at den enkelte skadevolder må betale mindre enn hva vedkommende ville ha blitt dømt til å betale om han eller hun hadde stått for en tilsvarende, og ofte mindre omfattende, krenkelse alene. Et siktemål med forslagene er å bidra til å understreke oppreisningsordningens pønale funksjon og funksjon som kompensasjon til offeret.

3.2.2 Særskilt utmåling av oppreisningsansvar

I utgangspunktet er det ikke gitt at en samlet utmåling av oppreisningsansvaret for flere gjerningspersoner vil føre til at hver av dem blir ansvarlig for et lavere beløp enn om de hadde handlet alene. I Rt. 2008 s. 65 synes flertallet å åpne for at den samlede erstatningen kunne vært utmålt høyere. Likevel kan det være grunn til å anta at en samlet utmåling i mange tilfeller vil være til gjerningspersonenes fordel. At rettspraksis tyder på at den ansvarlige ofte synes å være interessert i å bli idømt solidaransvar, er en indikasjon på dette. Tilsvarende at det er eksempler på at fornærmede krever ansvaret fastsatt pro rata, selv om formålet med solidaransvar er å bedre skadelidtes dekningsmuligheter.

Én mulig endring kunne dermed være å fastsette i loven at det ved skade eller krenkelse tilføyd av flere i fellesskap, særlig skal legges vekt på den økte belastningen for fornærmede. En slik lovendring kan følges av uttalelser i forarbeidene om at oppreisningsansvaret for den enkelte skadevolder forutsettes ikke å være lavere enn om vedkommende hadde handlet alene. Dette vil kunne bidra til å sikre en høyere oppreisning i saker med flere gjerningspersoner. En samlet utmåling av oppreisning er likevel vanskelig helt å forene med at det ved fastsettelsen av oppreisningsansvaret skal legges vekt på hvilken skyld gjerningspersonen har utvist. Det kan derfor også være grunn til å vurdere om oppreisningsansvaret for krenkelser hvor flere gjerningspersoner er ansvarlig, bør fastsettes særskilt for hver av dem. En særskilt fastsettelse vil kunne være best egnet både til å ivareta oppreisningens funksjon og formål som kompensasjon for fornærmede og som uttrykk for klander mot gjerningspersonen.

I Rt. 2008 s. 65 uttalte førstvoterende på vegne av flertallet at det i den saken ble ansett vanskelig å fastsette oppreisningsansvar særskilt for hver av de fem skadevolderne. Mindretallet ga derimot uttrykk for at det på samme måte som ved straffutmåling, må kunne foretas en individuell vurdering av oppreisningsansvaret. I forslaget nedenfor er mindretallets syn lagt til grunn på dette punkt.

3.2.3 Spørsmålet om en eller flere krenkelser

En viktig forskjell mellom flertallets og mindretallets begrunnelser i Rt. 2008 s. 65, var hvorvidt gjerningspersonenes handlemåte skulle anses som én eller flere krenkelser. Flertallet la til grunn at saken gjaldt «én – stor – skade» selv om hun hadde blitt «utsatt for en rekke krenkelser», og fant det dermed riktig ikke å fastsette oppreisningsansvar særskilt for hver av de ansvarlige (avsnitt 55). Mindretallet fant på sin side at det var tale om fire krenkelser og at oppreisningsbeløpene dermed måtte utmåles separat for hver enkelt gjerningspersons voldtektshandling (avsnitt 82). Senere rettspraksis synes å legge

til grunn at sontringen mellom en eller flere krenkelser er avgjørende for hvorvidt oppreisningsansvaret blir fastsatt samlet eller særskilt for hver av de ansvarlig.

Departementet stiller spørsmål ved om det er hensiktsmessig at en slik sontring skal være avgjørende for utmålingen av oppreisningsansvar i saker med flere gjerningspersoner. Et slikt avgrensingskriterium forutsetter en nokså inngående vurdering av helt konkrete omstendigheter, sammenlign for eksempel sakene i Rt. 2008 s. 65 og Rt. 2013 s. 224, jf. punkt 3.1.2 ovenfor. Det er ikke gitt at den grensegangen som disse avgjørelsene gir uttrykk for, best ivaretar hensynene bak oppreisningsinstituttet. Oppreisningserstatning skal ikke bare virke som en kompensasjon for fornærmede, men skal fastsettes også på bakgrunn av preventive og pønale formål. Ved fastsettelsen av selve oppreisningsansvaret skal det tas hensyn til den enkeltes skyld, og til at ansvaret skal målbare samfunnets klander. Utmålingen har slik sett en parallell til fastsettelsen av straffereaksjoner. I tillegg kan spørsmålet om samlet eller særskilt fastsettelse av oppreisningsansvar ha betydning for nivået på oppreisningen fornærmede blir tilkjent, og for om gjerningspersonene får noen fordel av å ha opptrådt i fellesskap. Disse momentene taler for at oppreisningsansvaret bør fastsettes særskilt for alle som er ansvarlig, uavhengig av om det dreier seg om flere skader eller krenkelser begått i nær tilknytning til hverandre, eller en samlet skade eller krenkelse begått over en kortere eller lengre periode.

Det foreslås derfor at oppreisningsansvar etter skadeserstatningsloven § 3-5 for handlinger begått av flere i fellesskap, skal fastsettes særskilt for den enkelte.

Ved den fastsettelsen av oppreisningsansvaret vil likevel flere av de momenter mindretallet i Rt. 2008 s. 65 trekker frem kunne være av betydning. Det vil si at den enkelte gjerningsperson ikke skal nyte godt av å ha handlet i samvirke, at utmålingen skal legge til grunn skyldbetraktninger og at fornærmedes opplevelse må veie tungt. Dersom «gjerningspersonenes krenkelser kan skilles fra hverandre» (avsnitt 76) og «krenkelsene blir opplevd av fornærmede» som «flere krenkelser» (avsnitt 77 og 78), vil det i utgangspunktet kunne ligge an til at hver av gjerningspersonene blir ilagt oppreisningsansvar fullt ut, som om de hadde vært alene om sin krenkelse. I tillegg vil det være riktig å forhøye ansvaret dersom de konkrete omstendigheter er slik at vedkommende ikke bare er ansvarlig for sin egen krenkelse, men også for medvirkning til de øvrige.

Hvis det for en eller flere av de ansvarlige kun er tale om et medvirkeransvar, vil det etter omstendighetene kunne være riktig å utmåle et lavere oppreisningsansvar for vedkommende, enn for hovedmannen eller hovedmennene. En individuell utmåling vil kunne markere at medvirkeren er mindre å klandre enn hovedmannen, dersom dette er tilfellet. At både medvirker og hovedmann kan være solidarisk ansvarlig for hele eller deler av oppreisningsbeløpet overfor fornærmede, er en annen sak.

3.2.4 Betydningen for oppreisningserstatningsnivået

Et prinsipp om individuell utmåling vil innebære at de enkelte gjerningspersoners oppreisningsansvar kumuleres. I enkelte saker kan dette lede til en samlet oppreisningserstatning som er høyere enn ellers sammenlignbare krenkelser begått av en eller færre gjerningspersoner. Særlig kan dette være tilfellet for krenkelser hvor oppreisningsnivået er normert gjennom høyesterettspraksis. Dersom nivået blir høyere enn man strengt tatt vil mene at tilleggs krenkelsen ved flere

gjerningspersoner utgjør, kan et individuelt fastsatt oppreisningsansvar hevdes å innebære en ubegrunnet fordel for fornærmede. En slik fordel er likevel en uunngåelig konsekvens dersom den enkelte ansvarliges utviste skyld skal tillegges større vekt ved fastsettelsen av oppreisningsansvaret. Dersom domstolene ved fastsettelsen av oppreisningserstatning skulle begrense nivået for at fornærmede ikke skulle få for stor erstatning, vil det gi gjerningspersonene en ubegrunnet og urimelig fordel av å handle i fellesskap. Det vil også på en uheldig måte svekke det uttrykket for klander oppreisningserstatningen er ment å utgjøre. Dette er nettopp disse konsekvensene forslaget her tar sikte på å motvirke.

Det er likevel ikke gitt at de samlede oppreisningsbeløpene vil bli vesentlig større med en individuell utmåling, enn ved en samlet utmåling. Det samlede omfanget vil bero på hvor stor skyld den enkelte gjerningsperson har utvist og hvor stor del av krenkelsene vedkommende må svare for overfor fornærmede. I tilfeller hvor det har blitt gitt en ubegrunnet «kvantumsrabatt» som følge av en samlet utmåling, vil derimot nivået kunne heves vesentlig. Det vil være et tilsiktet utslag av forslaget.

I tilfeller hvor oppreisningsbeløpene allerede måtte være fastsatt til et tilstrekkelig nivå, vil forslaget ikke medføre en heving av nivået, men det vil innebære at oppreisningen blir fastsatt på en måte som bedre gir uttrykk for den enkelte gjerningspersons skyld og ansvar.

3.2.5 Virkeområdet for forslaget

En regel om at oppreisning skal utmåles individuelt i saker med flere gjerningsmenn, kan tenkes avgrenset på ulike måter. I praksis synes problemstillingen særlig å komme på spissen i forbindelse med seksuallovbrudd, særlig gruppevoldtekt. Forslaget her kan tenkes begrenset til grov voldtekt (straffeloven § 293) eller til å omfatte alle seksuallovbruddene som kan danne grunnlag for oppreisning etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd bokstav b, jf. § 3-3 (se punkt 3.1 over).

En bestemmelse om dette kan tilføyes i skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd som nytt siste punktum og for eksempel utformes slik:

«Har flere i fellesskap tilføyd krenking eller utvist mislig adferd som nevnt i straffeloven §§ 291, [293,] 294, 295, 296, 302, 312, 313 eller 314, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige.»

Det kan også overveies om et slikt utmålingsprinsipp skal gjelde for alle de straffbare handlingene som det vises til i skadeserstatningsloven § 3-3. Også for disse lovbruddene kan spørsmålet om fastsettelse av oppreisningsansvar for flere gjerningspersoner, være praktisk. I så fall kan bestemmelsen tilføyes skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd som nytt siste punktum:

«Har flere i fellesskap tilføyd krenking eller utvist mislig adferd som nevnt i § 3-3, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige.»

Ytterligere ett alternativ er å la dette utmålingsprinsippet gjelde også ved fastsettelse av oppreisningserstatning etter skadeserstatningsloven § 3-5 bokstav a. Dette kan for eksempel gjøres ved at bestemmelsen tilføyes et nytt siste ledd som kan utformes slik:

«Er skade voldt på person, krenking tilføyd eller mislig atferd utvist av flere i fellesskap, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige.»

Det siste alternativet vil kunne bli nokså vidtrekkende, men det synes i utgangspunktet rimelig å la et tilsvarende utmålingsprinsipp gjelder for saker hvor fornærmede er påført en «skade» som følge av en overtredelse som ikke er nevnt i skadeserstatningsloven § 3-3, for eksempel straffeloven § 274 om grov kroppsskade.

3.2.6 Om heftelsesformen

Flere som plikter å betale erstatning for samme skade, svarer en for alle og alle for en, jf. skadeserstatningsloven § 5-3 nr. 1 første punktum. I annet punktum heter at det «samme gjelder den som plikter å betale oppreisning for samme skade». Selv om annet punktum kun viser til «skade» er det på det rene at solidaransvarsregelen ikke er begrenset til oppreisning etter skadeserstatningsloven § 3-5 første ledd bokstav a. Det kan likevel være grunn til å endre bestemmelsen slik at det klart fremgår at solidaransvarsregelen også gjelder ved oppreisning for tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3. Dette kan for eksempel gjøres ved at skadeserstatningsloven § 5-3 nr. 1 annet punktum endres slik:

«Det samme gjelder *flere* som plikter å betale oppreisning for samme skade *eller krenking*.»

At oppreisningsansvaret fastsettes særskilt for hver av flere gjerningspersoner, vil ikke i seg selv være bestemmende for hvilken heftelsesform som vil gjelde i det enkelte tilfellet. Formålet med en særskilt fastsettelse er primært at oppreisningsansvaret hver av gjerningspersonene blir ilagt, gir uttrykk for en klander mot den enkelte. Hvilken heftelsesform som skal gjelde vil bero på om vilkårene for solidaransvar er oppfylt i den enkelte sak, det vil si om det dreier seg om «samme skade» eller krenkelse, eller flere krenkelser. Hvor gjerningspersonene har medvirket til hverandres krenkelser, vil solidaransvar være nærliggende, jf. Rt. 2008 s. 65 avsnitt 91. Ut fra de konkrete omstendigheter kan det også tenkes delvis solidaritet. I utgangspunktet antar departementet at dette ikke er nødvendig å presisere i loven. Det er likevel en mulighet å innta i tilknytning til de overnevnte alternative endringsforslag i skadeserstatningsloven § 3-5, et påfølgende punktum som kan utformes slik:

«Overfor fornærmede kan de ansvarlige svare etter § 5-3 for hele eller deler av summen.»

3.2.7 Voldsoffererstatning

Retten til voldsoffererstatning fra staten inkluderer også oppreisning, jf. voldsoffererstatningsloven § 6. Reglene om oppreisning fra staten etter voldsoffererstatningsordningen er utformet etter samme linjer som reglene om oppreisning i skadeserstatningsloven § 3-5, men er tilpasset de spesielle forholdene som gjelder for voldsoffererstatning. Erstatningsnemnda for voldsoffererstatning har i praksis lagt seg på et utmålingsnivå som er nært knyttet til rettspraksis etter § 3-5.

Forslaget i høringsnotatet her vil kunne innebære at det i saker med flere gjerningspersoner idømmes et oppreisningsansvar som samlet sett vil kunne kompensere fornærmede utover det gjeldende oppreisningsnivået. Forslaget er primært begrunnet i at det for gjerningspersonene ikke skal være noen fordel å begå de aktuelle krenkelsene i fellesskap med andre. Som nevnt i punkt 3.2.4 kan dermed oppreisningen i saker med mange gjerningspersoner samlet sett gå utover det som i utgangspunktet ville vært å anse som en riktig kompensasjon til

fornærmede. I prinsippet vil en slik tilleggskompensasjon ikke være nødvendig å gi som del av voldsoffererstatningsordningen. Det vil likevel kunne være komplisert å forholde seg til to ulike utmålingsregler. I NOU 2016: 9 punkt 8.1 side 67 har voldsoffererstatningsutvalget påpekt at:

«Samsvar mellom voldsoffererstatningsloven og skadeerstatningsloven gir et enklere og mer oversiktlig regelverk, både for skadelidte og forvaltningen». Samtidig heter det samme sted at det også har «utviklet seg en praksis hvor voldsoffererstatnings-myndighetene har fraveket domstolenes vurderinger på enkelte punkter. Disse avvikene utgjør noen ganger en fordel, og andre ganger en ulempe for skadelidte.»

Det foreslås ikke å ta inn en tilsvarende utmålingsregel i voldsoffererstatningsloven § 6, som i forslaget til skadeserstatningsloven § 3-5. Etter forslaget skal dermed voldsoffererstatningsmyndigheten utmåle oppreisning som i dag. Det bes likevel om høringsinstansenes syn på om voldsoffererstatningen likevel bør dekke totalsummen som gjerningspersonene plikter å betale i oppreisning etter forslaget her.

3.2.8 Utforming av lovforslaget

I skadeserstatningsloven foreslås følgende endringer:

§ 3-5 (erstatning (oppreisning) for skade av ikke økonomisk art.)

Den som forsettlig eller grovt aktløst har

a) voldt skade på person eller

b) tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3,

kan - uansett om det ytes menerstatning etter § 3-2 eller standardisert erstatning etter § 3-2a - pålegges å betale den fornærmede en slik engangssum som retten finner rimelig til erstatning (oppreisning) for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art. Ved krenking eller mislig atferd som nevnt i straffeloven §§ 299 eller 302, skal det ved utmålingen av oppreisning særlig legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte. *[Har flere i fellesskap tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i straffeloven §§ 291, [293,] 294, 295, 296, 302, 312, 313 eller 314, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige][Har flere i fellesskap tilføyd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige]. [Overfor fornærmede kan de ansvarlige svare etter § 5-3 for hele eller deler av summen.]*

Den som forsettlig eller grovt aktløst har voldt en annens død, kan pålegges å betale avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre slik oppreisning som nevnt i første ledd.

[Er skade voldt på person, krenking tilføyd eller mislig atferd utvist av flere i fellesskap, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige.] [Overfor fornærmede kan de ansvarlige svare etter § 5-3 for hele eller deler av summen.]

§ 5-3.(skade voldt av flere)

1. Flere som plikter å betale erstatning for samme skade, svarer en for alle og alle for en. Det samme gjelder *flere* som plikter å betale oppreisning for samme skade *eller krenking*.

2. I hvilken utstrekning den som har betalt erstatning eller oppreisning kan gjøre krav gjeldende mot andre ansvarlige, avgjøres under hensyn til ansvarsgrunnlaget og forholdene ellers.

4 Økonomiske og administrative konsekvenser

Forslagene om straffskjerpelser i dette høringsnotatet vil medføre strengere straffer i saker som gjelder flere lovbrudd. Dette vil medføre en økning i behovet for straffegjennomføringskapasitet. Det er imidlertid usikkert hvor stor denne økningen vil være og i hvilken grad det vil påvirke behovet for fengselsplasser på høyere eller lavere sikkerhet. I saker hvor kun ubetinget fengselsstraff er aktuelt, vil forslagene i mange tilfeller innebære at gjengangere holdes inkapasitert lenger, noe som vil spare samfunnet som helhet for omkostninger. Det vil også kunne medføre færre straffesaker mot den enkelte lovbrøyer, noe som vil redusere utgiftene for domstol, politi og påtalemyndighet.

Kapasiteten for gjennomføring av ubetinget fengsel og varetekt er økt betydelig gjennom leie av 242 fengselsplasser i Nederland samt 65 nye og permanente fengselsplasser i Norge. Dette har bidratt til at soningskøen i dag er på et minimum og at tilgangen på varetektsplasser er vesentlig bedre enn tidligere. Et økt kapasitetsbehov som følge av lovforslaget vil kunne medføre økt soningskø og dårligere tilgang på varetektsplasser.

I den utstrekning forslagene vil føre til behov for etablering av økt straffegjennomføringskapasitet og økte driftsutgifter i kriminalomsorgen og samarbeidende etater, vil dette måtte håndteres i de årlige budsjetter.

Forslaget til endringer i straffeprosesslovens regler om begrunnelse av dommer antas ikke å medføre noen ressursmessige konsekvenser av betydning for domstolene.

Forslagene om endringer i reglene om oppreisning vil bety at gjerningspersoner i en del saker vil bli idømt et større oppreisningsansvar enn i dag. Dette gjelder særlig i saker med mange gjerningspersoner. Samtidig er det kun tale om å heve oppreisningsansvaret til det nivået gjerningspersonen ville blitt idømt om vedkommende hadde stått for krenkelsen alene. For domstolene vil forslaget bety at gjerningspersonenes individuelle rolle i saken må beskrives noe nærmere enn i dag. Dette antas likevel i stor grad å kunne bygge på den individuelle straffutmålingen domstolene uansett vil foreta. Dersom oppreisning etter voldsoffererstatningsordningen skal utmåles på samme måte som etter forslaget her, vil det kunne gi staten større kostnader i den utstrekning regresskrav ikke lar seg dekke hos de ansvarlige. Slik forslaget er utformet vil det likevel ikke medføre noen økning av betydning i utbetalinger etter voldsoffererstatningsordningen.

5 Samlet lovforslag

5.1 Straffeloven

Straffeloven § 79 foreslås endret slik:

§ 79. Fastsetting av straff ut over *strafferammen* (flere lovbrudd, gjentakelse, organisert kriminalitet)

Foreligger en eller flere av situasjonene i bokstav a til c, forhøyes *strafferammen til* [det dobbelte]:

a)

1. [det tredobbelte] når en lovbrøyer ved én eller flere handlinger har begått flere lovbrudd, og det skal idømmes en felles straff [som skal være strengere enn den straffen som ville vært

fastsatt etter det strengeste straffebudet alene] [som skal stå i forhold til antallet lovbrudd som pådømmes].

2. *Forhøyelsen regnes av strafferammen i det strengeste straffebudet.*
3. *Straffen etter denne bokstav kan aldri bli lenger enn summen av strafferammene for de ulike lovbruddene.*
4. *Med unntak av forhøyelse etter nr. 5 forhøyes strafferammen ikke med mer enn 6 år og ikke ut over 21 år.*
5. *Dersom lovbrøyteren har begått flere lovbrudd som kan straffes med fengsel inntil [15] [21] år [eller mer], forhøyes strafferammen til fengsel inntil 30 år. [Dersom lovbrøyteren har begått flere lovbrudd som kan straffes med fengsel 30 år, forhøyes strafferammen til fengsel inntil 40 år.]*
6. *For personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, kan ikke strafferammen forhøyes ut over fengsel inntil 15 år.*
7. *Forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav får bare betydning i forhold til lovbestemmelser som har bestemt at den forhøyde lengstestraff skal tillegges rettslig virkning.*

b)

1. *[det dobbelte] når en tidligere domfelt person på ny har begått en straffbar handling av samme art som han tidligere er dømt for her i riket eller i utlandet, hvis ikke straffebudet selv bestemmer noe annet.*
2. *Forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav får bare betydning i forhold til lovbestemmelser som har bestemt at den forhøyde strafferammen skal tillegges rettslig virkning.*
3. *Forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav gjelder bare når den domfelte hadde fylt 18 år på tidspunktet for den tidligere straffbare handlingen, og har begått den nye handlingen etter at straffen for den tidligere handlingen helt eller delvis er fullbyrdet.*
4. *Har den nye straffbare handlingen en strafferamme på mer enn 1 år, gjelder forhøyelse av strafferammen etter denne bokstav ikke hvis den nye handlingen er begått senere enn 6 år etter at fullbyrdelsen av den tidligere straffen er avsluttet, når ikke annet er bestemt.*
5. *Har den nye straffbare handlingen en strafferamme på 1 år eller mindre, kan det ikke ha gått mer enn 2 år fra fullbyrdingen er avsluttet.*
6. *Strafferammen forhøyes ikke i noe tilfelle med mer enn 6 år og aldri ut over 21 år, og for personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, ikke ut over 15 år.*

c)

1. *[det dobbelte] når en straffbar handling er utøvet som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe.*
2. *Med organisert kriminell gruppe menes et samarbeid mellom tre eller flere personer som har som et hovedformål å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, eller som går ut på at en ikke ubetydelig del av aktivitetene består i å begå slike handlinger.*
3. *Forhøyelse av lengstestrafen etter denne bokstav får anvendelse i forhold til lovbestemmelser som tillegger strafferammen rettslig virkning, når ikke annet er bestemt.*
4. *Strafferammen forhøyes ikke i noe tilfelle med mer enn 6 år og aldri ut over 21 år, og for personer som var under 18 år på handlingstidspunktet, ikke ut over 15 år.*

Straffeloven § 43 foreslås endret slik:

I dom på forvaring fastsettes en tidsramme som vanligvis ikke bør overstige 15 år, og som ikke kan overstige 21 år. For lovbrudd som har en strafferamme på fengsel i inntil 30 år, kan retten fastsette en tidsramme som ikke kan overstige 30 år. *Ved fastsettelse av fellesstraff etter straffeloven § 79 bokstav a nr. 5 kan retten fastsette en tidsramme som ikke kan overstige 30 [eller 40 år].* Var den domfelte under 18 år på handlingstidspunktet, bør tidsrammen vanligvis ikke overstige 10 år, og den kan ikke overstige 15 år. Etter begjæring fra påtalemyndigheten kan retten ved dom forlenge den fastsatte rammen med inntil 5 år om gangen. Sak om forlengelse reises ved tingretten senest 3 måneder før utløpet av forvaringstiden.

Retten bør også fastsette en minstetid for forvaringen som ikke må overstige 10 år. I de tilfeller hvor retten fastsetter en tidsramme som overstiger 15 år, kan retten likevel fastsette en minstetid som ikke kan overstige 14 år. I tilfeller der retten fastsetter en tidsramme som overstiger 21 år, kan retten fastsette en minstetid som ikke kan overstige 20 år.

5.2 Straffeprosessloven

Straffeprosessloven § 40 annet ledd foreslås endret slik:

I andre tilfelle skal, når siktede domfelles, domsgrunnene for skyldspørsmålet vedkommende bestemt og uttømmende angi det saksforhold retten har funnet bevist som grunnlag for dommen, og vise til det straffebud han dømmes etter. Når siktede domfelles, skal domsgrunnene også opplyse om de grunner retten har lagt vekt på ved fastsetting av straff og andre rettsfølger. Det skal opplyses i domsgrunnene om hvorvidt straffeloven § 78 bokstav f er anvendt, og det bør angis hvilken betydning tilståelsen har hatt for straffutmålingen. *Det skal opplyses i domsgrunnene om hvorvidt straffeloven § 79 bokstav a er anvendt, og det bør pekes på hvilket straffenivå de mest alvorlige lovbruddene ville kvalifisert til alene.* Opplysninger om tidligere domfellelser eller påtaleunntatelser tas bare med i den utstrekning det har betydning for dommen.

Gjeldende fjerde punktum blir nytt femte punktum.

5.3 Skadeserstatningsloven

Skadeserstatningsloven § 3-5 foreslås endret slik:

§ 3-5 (erstatning (oppreisning) for skade av ikke økonomisk art.)

Den som forsettlig eller grovt aktløst har

a) voldt skade på person eller

b) tilføydd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3,

kan - uansett om det ytes menerstatning etter § 3-2 eller standardisert erstatning etter § 3-2a - pålegges å betale den fornærmede en slik engangssum som retten finner rimelig til erstatning (oppreisning) for den voldte tort og smerte og for annen krenking eller skade av ikke-økonomisk art. Ved krenking eller mislig atferd som nevnt i straffeloven §§ 299 eller 302, skal det ved utmålingen av oppreisning særlig legges vekt på handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen er et misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, og om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte. *[Har flere i fellesskap tilføydd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i straffeloven §§ 291, [293,] 294, 295, 296, 302, 312, 313 eller 314, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige][Har flere i fellesskap tilføydd krenking eller utvist mislig atferd som nevnt i § 3-3, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige]. [Overfor fornærmede kan de ansvarlige svare etter § 5-3 for hele eller deler av summen.]*

Den som forsettlig eller grovt aktløst har voldt en annens død, kan pålegges å betale avdødes ektefelle, samboer, barn eller foreldre slik oppreisning som nevnt i første ledd.

[Er skade voldt på person, krenking tilføyd eller mislig atferd utvist av flere i fellesskap, fastsettes oppreisningsansvaret særskilt for hver av de ansvarlige.] [Overfor fornærmede kan de ansvarlige svare etter § 5-3 for hele eller deler av summen.]

Skadeserstatningsloven § 5-3 foreslås endret slik:

§ 5-3.(skade voldt av flere)

1. Flere som plikter å betale erstatning for samme skade, svarer en for alle og alle for en. Det samme gjelder *flere* som plikter å betale oppreisning for samme skade *eller krenking*.
2. I hvilken utstrekning den som har betalt erstatning eller oppreisning kan gjøre krav gjeldende mot andre ansvarlige, avgjøres under hensyn til ansvarsgrunnlaget og forholdene ellers.